Ι. ΣΤΑΛΙΝ

ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΟΣ
ΚΑΙ
ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΜΠΟΛΣΕΒΙΚΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΩΣΤΑ ΛΑΣΙΔΗ

ΑΘΗΝΑ
ΑΡΙΘ. 1 "ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΕΡΓΑ" ΔΡΧ. 100
1945

Ι. ΣΤΑΛΙΝ

ΔΙΑΛΕΧΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ

ΑΠΟ ΤΗ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΟΥ ΜΠΟΛΣΕΒΙΚΙΚΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΚΩΣΤΑ ΛΑΣΙΔΗ

ΑΘΗΝΑ
ΑΡΙΘ. 1 "ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΕΡΓΑ" ΔΡΧ. 100
1945

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἔκδοση τούτη δίνει γιὰ πρώτη φορὰ στὸ κοινὸ τὴν εὐκαιρία ν' ἀποχτήσει, μ' ἕνα τρόπο συστηματικὸ κ' ἐξαιρετικὰ ἐκλαϊκευμένο, μιὰ σύντομη ἔκθεση γιὰ τὶς βασικὲς ἀρχὲς τοῦ κομμουνισμοῦ: τὴ μαρξιστικὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, τὸν διαλεχτικὸ ὑλισμὸ καὶ τὸν ἱστορικὸ ὑλισμό.

Κ' ἐκεῖνο, ποὔχει ἰδιαίτερη σημασία, δὲν εἶναι μόνο τὸ ὅτι, γιὰ πρώτη φορά, ἐξετάζονται μαζὶ τὰ τρία αὐτὰ θέματα, μέσα σὲ μιὰν ἔκθεση μὲ ἀδιάσπαστη λογικὴ συνοχὴ καὶ ὁλοφώτεινη μαθηματικὴ ἀκρίβεια. Εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἔκθεση τούτη συντάχτηκε ὑπεύθυνα ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ καθοδηγοῦνε θριαμβευτικὰ τοὺς λαοὺς ἐκείνους, ποὺ γεύτηκαν τοὺς καρποὺς τῆς ἔμπραχτης ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ.

Ἡ μετάφραση, ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι τὸ κεφάλαιο τῆς «Ἱστορίας τοῦ Κομμουνιστικοῦ (Μπολσεβίκικου) Κόμματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ.», ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὶς θεωρητικὲς ἀρχὲς τοῦ κομμουνισμοῦ. Ἡ Ἱστορία αὐτὴ εἶναι μιὰ ἐπιτομὴ (348 σελίδες, μὲ μικρὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, στὴ γαλλική της μετάφραση), γραμμένη ἀπὸ μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. Στὰ 1938, ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν ὁλομέλεια τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἡ μετάφραση αὐτὴ ἔγινε ἀπὸ τὴν τέταρτη γαλλικὴ ἔκδοση τῆς Ἱστορίας, ποὺ τέλειωσε στὶς 18 τοῦ Μάη τοῦ 1939 καὶ ἀνέβασε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀντι-

τύπων τῆς γαλλικῆς μετάφρασης στὶς ἑκατὸ δέκα χιλιάδες.

Μὲ τὴν ἔκδοση τῆς Ἱστορίας αὐτῆς καὶ μὲ τὴ μετάφρασή της στὶς ξένες γλῶσσες, τὰ κομμουνιστικὰ κόμματα ὅλων τῶν χωρῶν βάλανε σὰν ἕνα ἀπ' τοὺς πρωταρχικοὺς σκοποὺς τῶν μορφωτικῶν τους προγραμμάτων τὴν ἐκμετάλλευση αὐτοῦ τοῦ θησαυροῦ, σὰν βασικὴ συμβολὴ στὴν καλλιέργεια τῆς πολιτικῆς ἐπαγρύπνησης τῶν στελεχῶν καὶ τῶν μελῶν τους.

Γράφοντας καὶ δουλεύοντας τὴ μετάφραση ποὺ ἀκολουθάει, προσπάθησα νὰ δώσω κάτι ποὺ νὰ μποροῦν νὰ τὸ διαβάσουνε καὶ νὰ τὸ καταλάβουν ἀκόμα καὶ κεῖνοι ποὺ ποτέ τους δὲν καταπιαστήκανε μὲ τὴ μελέτη φιλοσοφικῶν καὶ κοινωνιολογικῶν ἔργων. Τὶς διάφορες παραπομπὲς σὲ μαρξιστικὰ ἔργα, τὶς βάζω ὅπως ἤτανε καὶ στὸ γαλλικὸ κείμενο. Τὸ πιὸ σωστὸ θἄταν νὰ προσαρμόσω τὶς παραπομπὲς αὐτὲς στὶς ἑλληνικὲς μεταφράσεις. Μά, στὸ «σωτήριο ἔτος» 1936—πρὶν φύγω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα—τὰ βιβλία μου καήκανε. Εἶχεν ἀρχίσει ἡ περίοδος τοῦ ἑλληνόφωνου χιτλερικοῦ καννιβαλισμοῦ. Χοροί, πανηγύρια, κάψιμο βιβλίων, βούρδουλας, μπουντρούμια, δολοφονίες : τόνωση τοῦ «ἐθνικοῦ φρονήματος»... Κι' ὅπως πληροφορήθηκα, κι' οἱ Βιβλιοθῆκες, ἀκόμα ὡς σήμερα, δὲν δίνουνε τέτοια βιβλία στοὺς ἀναγνῶστες τους, γιατὶ δὲν καταργήθηκεν, ὡς τὰ τώρα, ἡ σχετικὴ διαταγὴ τῆς «4ης Αὐγούστου»...

Μέσα στὴν «Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ.», τὸ κεφάλαιο, ποὺ μεταφράζω ἐδῶ, ἔρχεται ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὰ σχετικὰ μὲ τὴν μετὰ ἀπὸ τὸ 1905 περίοδο. Ὅπως εἶναι γνωστό, μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1905, μιὰ φοβερὴ

τρομοκρατία ξέσπασε στὴ Ρωσία. Τὸ Κόμμα πέρασε κρίσιμες στιγμές : λιποταξίες, χαφιεδισμοὶ καὶ «ἰδεολογικὲς» ἀναθεωρήσεις. Ἡ «κριτικὴ» καὶ ἡ «ἀναθεώρηση» τοῦ μαρξισμοῦ εἶχαν γίνει τῆς μόδας. Τὸ μικρόβιο ἔπιασε καὶ μερικοὺς διανοούμενους πού, μὲ τὸ πρόσχημα τῆς ὑπεράσπισης τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τοῦ μαρξισμοῦ, θέλανε νὰ τὸν «καλλιτερέψουν». Τότε, βγῆκε τὸ περίφημο ἔργο τοῦ Λένιν «Ματεριαλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμὸς» (1909), ποὺ ἀποδεικνύει πὼς τόσο οἱ Ρῶσοι ἐμπειριοκριτικιστές, ὅσο καὶ οἱ δάσκαλοί τους στὸ ἐξωτερικό, ὁ Μὰχ κι' ὁ Ἀβενάριος, δὲν ἤτανε τίποτα ἄλλο ἀπὸ ἰδεαλιστές, ποὺ ἐξυπηρετούσανε τοὺς «φιντεϊστές», τοὺς ἀντιδραστικούς, δηλαδή, ποὺ παραδεχότανε τὴν πίστη (λατινικά : fides) κι' ὄχι τὴν ἐπιστήμη.

Τὸ φαινόμενο αὐτὸ μερικῶν διανοουμένων παρατηρήθηκε πάντοτε στὶς μεγάλες κρίσεις τῆς ἱστορίας τῶν λαῶν. Οἱ διανοούμενοι μοιάζουνε, φαίνεται, μὲ τὰ παρακλάδια, ποὺ φυτρώνουν σὰ ρίζες, ἀπ' τὰ κλαδιὰ κάτι μεγάλων τροπικῶν δέντρων καὶ κρεμνᾶνε πρὸς τὰ κάτω. Πολὺ λίγα φτάνουν στὴ γῆ, ριζώνουνε καί, σιγὰ-σιγά, γίνονται ἴδια κι' ἀπαράλλαχτα μὲ τὸν κορμὸ τοῦ δέντρου, τόσο ὅμοια, ποὺ δὲν τὰ ξεχωρίζεις καὶ θαρρεῖς πὼς τὸ δέντρο ἔχει πολλοὺς κορμούς. Καὶ τὸ δέντρο φουντώνει κι' ἁπλώνεται καὶ σκεπάζει τὴ γῆ μὲ τὴ σκιά του. Τὰ περισσότερα ὅμως ἀπ' αὐτὰ τὰ παρακλάδια δὲν φτάνουν στὴ γῆ· μαραίνονται καὶ παραβαραίνουνε τὸ δέντρο. Μὲ τὸν καιρὸ σαρακιάζουνε καὶ σαπίζουν. Γιὰ μιὰ στιγμή, λὲς καὶ τὸ κακὸ πάει νὰ ξεκάνει τὸ δέντρο ὁλάκερο. Μά, μὲ τὸν καιρό, πέφτουνε μόνα τους, ἐνῶ τὸ δέντρο πάντα θεριεύει κι' ἁπλώνεται καὶ ρίχνει πλούσια καὶ προστατευτικὴ τὴ σκιά του.

....'Αλίμονο στοὺς διανοούμενους, ποὺ δὲν κατεβαίνουνε στὸ Λαό, μὲ πίστη ἀτράνταχτη, γιὰ νὰ βροῦν τὴν πηγὴ τὴν ἀστείρευτη τῆς δροσιᾶς, ποὺ ἀκατάπαυτα ἀνανεώνει τὴν ἔμπνευση καὶ θεμελιώνει τὴν ὑπόστασή τους μέσα στὸν ἄπιαστο χρόνο.

ΑΝΤ. Κ. ΜΠΡΟΥΣΑΛΗΣ

ΟΙ ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΥ

Ὁ διαλεχτικὸς ὑλισμὸς (ματεριαλισμὸς) εἶναι ἡ γενικὴ θεωρία, ἡ κοσμοθεωρία, τῶν μαρξιστικῶν-λενινιστικῶν κομμάτων. Ὁ διαλεχτικὸς ματεριαλισμὸς ὀνομάστηκεν ἔτσι, γιατὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο παρατηρεῖ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης (ἡ μέθοδός του, δηλαδή, ἐξέτασης καὶ γνώσης τῶν φαινομένων) εἶναι διαλεχτικός, καὶ ἡ ἀντίληψη, ἡ ἐξήγηση ποὺ δίνει στὰ φαινόμενα τῆς φύσης, ἡ θεωρία του εἶναι ματεριαλιστική.

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς προεκτείνει τὶς ἀρχὲς τοῦ διαλεχτικοῦ ματεριαλισμοῦ στὴ μελέτη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς· ἐφαρμόζει τὶς ἀρχὲς αὐτὲς στὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴ μελέτη τῆς κοινωνίας, στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας.

Ἐξηγῶντας τὴ διαλεχτική τους μέθοδο, ὁ Μάρξ καὶ ὁ Ἔγκελς ἀναφέρονται συχνὰ στὸν Χέγκελ (Hegel), σὰν στὸν φιλόσοφο ποὺ διατύπωσε τὰ θεμελιώδη χαραχτηριστικὰ τῆς διαλεχτικῆς. Αὐτό, ὡστόσο, δὲ σημαίνει πὼς ἡ διαλεχτικὴ τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔγκελς εἶναι ἡ ἴδια μὲ τὴ χεγκελιανὴ διαλεχτική. Γιατὶ ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἔγκελς δανείστηκαν ἀπ' τὴ διαλεχτικὴ τοῦ Χέγκελ μόνο τὸν «λογικὸ πυρῆνα» της, πετῶντας τὸ ἰδεαλιστικό της φλοῦδι. Ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἔγκελς ἀνάπτυξαν τὴ διαλεχτικὴ δίνοντάς της ἕνα καινούργιο ἐπιστημονικὸ χαραχτῆρα.

Ἡ διαλεχτική μου μέθοδος, λέει ὁ Μάρξ, ὄχι μόνο διαφέρει βασικὰ ἀπὸ τὴ χεγκελιανὴ μέθοδο, ἀλλά, στὴν πραγματικότητα, εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Γιὰ τὸν Χέγκελ, ἡ κίνηση τῆς σκέψης, ποὺ τὴν προσωποποιεῖ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἰδέας, εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς πραγματικότητας, κι' ἡ πραγματικότητα δὲν εἶναι παρὰ ἡ φαινομενικὴ μορφὴ τῆς Ἰδέας. Γιὰ μένα, ἀντίθετα, ἡ κίνηση τῆς σκέψης δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τῆς πραγματικῆς κίνησης, ποὺ μεταφέρεται καὶ μεταθέτεται στὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου. (K. Marx: le Capital, Livre premier, t. I. p. 29, Bureau d'éditions, Paris 1938.)

Ἐξηγῶντας καὶ καθορίζοντας τὸν ὑλισμό τους, ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἔγκελς ἀναφέρονται συχνὰ στὸν Φόϋερμπαχ (Feuerbach), σὰν στὸν φιλόσοφο ποὺ ἀποκατάστησε τὰ δίκαια τοῦ ὑλισμοῦ. Αὐτό, ὡστόσο, δὲν πάει νὰ πεῖ πὼς ὁ ματεριαλισμὸς τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Ἔγκελς εἶναι ταυτόσημος, εἶναι ὁ ἴδιος, μὲ τὸν ματεριαλισμὸ τοῦ Φόϋερμπαχ. Στὴν πραγματικότητα, ὁ Μάρξ κι' ὁ Ἔγκελς δὲν πῆραν ἀπὸ τὸν ὑλισμὸ τοῦ Φόϋερμπαχ παρὰ μόνο τὸν «κεντρικὸ πυρήνα» του καὶ τὸν ἀναπτύξανε σὲ μιὰ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφικὴ θεωρία τοῦ ὑλισμοῦ, ἀπορρίπτοντας τὶς ἰδεαλιστικές του θέσεις σχετικὰ μὲ τὸ ἰδεολογικὸ μέρος, τὴν ἠθικὴ καὶ τὴ θρησκεία. Εἶναι γνωστὸ πὼς, παρ' ὅλο ποὺ ὁ Φόϋερμπαχ ἦταν ὑλιστής, στὸ βάθος στάθηκε πάντα ἐνάντιος στὸν χαραχτηρισμὸ τοῦ ματεριαλισμοῦ. Πολλὲς φορές, ὁ Ἔγκελς εἶπε πὼς ὁ Φόϋερμπαχ «ἔμεινεν αἰχμάλωτος στὰ πεδίκλια τῆς ἰδεαλιστικῆς παράδοσης, ἀντίθετα μὲ τὴ βάση

του» (τὴ ματεριαλιστική), κι' ἀκόμα, πὼς «ὁ πραγματικὸς ἰδεαλισμὸς τοῦ Φόϋερμπαχ» φαίνεται «μόλις φτάνουμε στὴ φιλοσοφία του τῆς θρησκείας καὶ στὴν ἠθική του». (Fr. Engels: Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande, p. 29 et 32, Bureau d'éditions, Paris, 1935. Traduction revue et corrigée.)

Ἡ λέξη διαλεχτικὴ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ «διαλέγομαι», ποὺ πάει νὰ πεῖ μιλάω, συνομιλῶ, λογομαχῶ γιὰ ἐπιστημονικὰ πράματα. Στὴν ἀρχαιότητα, μὲ τὴ λέξη «διαλεκτικὴ» ὑπονοοῦσαν τὴν τέχνη ποὺ μεταχειρίζονταν κανείς, μιλῶντας, γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀλήθεια, ξεσκεπάζοντας καὶ ξεπερνῶντας τὶς ἀντιθέσεις, ποὺ ἔχουνε μέσα τους οἱ συλλογισμοὶ τοῦ ἀντίπαλου. Ὁρισμένοι φιλόσοφοι τῆς ἀρχαιότητας φρονοῦσαν ὅτι ἡ ἐξεύρεση τῶν ἀντιθέσεων, ποὺ βρίσκονται μέσα στὴ σκέψη καὶ ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς ἀντίθετες γνῶμες ἦταν τὸ καλλίτερο μέσο γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς ἀλήθειας. Προεκτείνοντας τὸν διαλεχτικὸν αὐτὸ τρόπο τῆς σκέψης στὴ μελέτη τῶν φαινόμενων τῆς φύσης ἔχουμε τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο γιὰ τὴ γνώση τῆς φύσης· σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴ μέθοδο, τὰ φαινόμενα τῆς φύσης βρίσκονται σὲ αἰώνια κίνηση καὶ σὲ αἰώνια ἀλλαγὴ καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς φύσης εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐξέλιξης τῶν ἀντιθέσεων τῆς φύσης, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀμοιβαίας ἐνέργειας τῶν ἀντίθετων δυνάμεων τῆς φύσης.

Ἀπ' τὴν ἴδια της τὴν οὐσία, ἡ διαλεχτικὴ εἶναι ὁλότελα τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὴ μεταφυσική.

1ο) Ἡ μαρξιστικὴ διαλεχτικὴ μέθο-

δος ἔχει γιὰ χαραχτηριστικά της τὰ παρακάτω οὐσιώδη σημεῖα, Α, Β, Γ, Δ.

Α) Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ θεωρεῖ τὴ φύση ὄχι σὰν μιὰ τυχαία συσσώρεση ἀντικειμένων, φαινομένων ποὺ εἶναι χωρισμένα ἀναμεταξύ τους, ἀνεξάρτητα τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο καὶ ἀπομονωμένα, ἀλλὰ σὰν ἕνα σύνολο ἑνωμένο, μὲ συνάφεια, μὲ ἄλλα λόγια, ἕνα σύνολο ὅπου τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ φαινόμενα εἶναι ὀργανικὰ δεμένα ἀναμεταξύ τους, ἀλληλοεξαρτημένα καὶ ἀμοιβαῖα καθορίζουν τὶς συνθῆκες καὶ τοὺς ὅρους τῆς ὑπόστασής τους, μὲ ἄλλα λόγια, τὸ ἕνα ἐπιδρᾶ πάνω στὸ ἄλλο.

Γι' αὐτό, σύμφωνα μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο κανένα φαινόμενο τῆς φύσης δὲν μπορεῖ νὰ κατανοηθῆ ἐὰν τὸ ἐξετάσουμε ἀπομονωμένο, ἔξω, δηλαδή, ἀπὸ τὰ φαινόμενα ποὺ τὸ περιβάλλουνε. Γιατὶ ὁποιοδήποτε φαινόμενο, σ' ὁποιοδήποτε κλάδο, μπορεῖ νὰ χάσει κάθε του νόημα ἂν ἐξετασθῆ ἔξω ἀπὸ τὶς γύρω του συνθῆκες, ἄν, δηλαδή, ἀποσπαστῆ ἀπὸ τὶς συνθῆκες αὐτές. Κι' ἀντίθετα, ὁποιοδήποτε φαινόμενο μπορεῖ νὰ κατανοηθῆ καὶ νὰ δικαιολογηθῆ ἂν ἐξεταστῆ ἔχοντας ὑπόψη τὴν ἀδιάσπαστη σύνδεσή του μὲ τὰ τριγύρω του φαινόμενα, ἂν τὸ πάρουμε, δηλαδή, ὅπως τὸ καθορίζουνε τὰ ἄλλα φαινόμενα ποὺ τὸ περιβάλλουνε.

Β) Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ θεωρεῖ τὴ φύση ὄχι σὰν μιὰ κατάσταση ἀνάπαυσης καὶ ἀκινησίας, ὄχι σὰν κατάσταση στάσιμη καὶ ἀμετάβλητη, ἀλλὰ σὰν μιὰ κατάσταση κίνησης καὶ ἀλλαγῆς ἀδιάκοπης, κατάσταση ἀνανέωσης καὶ ἐξέλιξης ἀκατάπαυ-

στης, ὅπου, πάντοτε, κάτι γεννιέται καὶ ἀναπτύσσεται, κάτι ἀπογίνεται καὶ χάνεται.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος ἐξετάζει τὰ φαινόμενα ὄχι μονάχα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀμοιβαίας σχέσης τους καὶ τῆς ἀλληλοεπίδρασής τους, ἀλλὰ κι' ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς κίνησής τους, τῆς ἀλλαγῆς τους, τῆς ἐξέλιξής τους, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἐμφάνισής τους καὶ τῆς ἐξαφάνισής τους.

Ἐκεῖνο ποὔχει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, σημασία γιὰ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο δὲν εἶν' αὐτὸ πού, σὲ μιὰν ὁρισμένη στιγμή, φαίνεται σταθερὸ καὶ μόνιμο, ἀλλὰ αὐτὸ ποὺ ἀρχίζει κιόλας ν' ἀπογίνεται καὶ νὰ χάνεται. Αὐτὸ ποὔχει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, σημασία, εἶναι αὐτὸ ποὺ γεννιέται ἢ ἐξελίσσεται κι' ἂν ἀκόμα, γιὰ μιὰ στιγμή, μοιάζει ἄστατο, γιατί, γιὰ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, ἀκαταμάχητο εἶναι μόνο ἐκεῖνο ποὺ γεννιέται κι' ἐξελίσσεται.

> Ὁλόκληρη ἡ φύση, λέγει ὁ Ἔγκελς, ἀπ' τὰ πιὸ μικρὰ μόρια ὥς τὰ πιὸ μεγάλα σώματα, ἀπ' τὸν κόκκο τοῦ ἄμμου ὥς τὸν ἥλιο, ἀπὸ τὸ πρωτοκύτταρο [πρωτόγονο ζωντανὸ κύτταρο (σημείωση τῆς Σύνταξης)] ὥς τὸν ἄνθρωπο, ὑφίσταται μιὰ σειρὰ ἀτέλειωτη σταθμῶν ἐξέλιξης, ἕνα αἰώνιο, δηλαδή, «προτσὲς» ἐμφάνισης καὶ ἐξαφάνισης, μέσα σὲ μιὰν ἀκατάπαυστη παλίρροια, μέσα σὲ μιὰν ἀτέλειωτη κίνηση καὶ μέσα σὲ μιὰν αἰώνια ἀλλαγή. (K. Marx et Fr. Engels : Oeuvres complètes, Anti-Dühring—Dialectique de la nature, p. 491, Moscou, 1935, éd. allemande.)

Γι' αὐτό, λέει ὁ Ἔγκελς, ἡ διαλεχτικὴ

ἐξετάζει τὰ πράματα καὶ τὴν ἀντανάκλασή τους στὸ μυαλὸ τοῦ ἀνθρώπου, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, μέσα στὶς σχέσεις ποὔχουνε ἀναμεταξύ τους, μέσα στὴν ἀλληλοσύνδεσή τους, μέσα στὴν κίνησή τους, μέσα στὴν ἐμφάνιση καὶ στὴν ἐξαφάνισή τους. (Fr. Engels : M. E. Dührig bouleverse la science, t. I, p. 11, A. Costes, Paris, 1931. Traduction revue et corrigée.)

Γ) 'Αντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ θεωρεῖ τὸ «προτσὲς» τῆς ἐξέλιξης, ὄχι σὰν ἕνα ἁπλὸ «προτσὲς» ἀνάπτυξης, ὅπου οἱ ποσοτικὲς ἀλλαγὲς δὲν φτάνουνε σὲ ποιοτικὲς ἀλλαγές, ἀλλὰ σὰν μιὰ ἐξέλιξη ἀπὸ ποσοτικὲς ἀλλαγὲς ἀσήμαντες καὶ ἀργὲς σὲ ἀλλαγὲς καταφάνερες καὶ ριζικές, σὲ ἀλλαγὲς ποιοτικές· ὅπου οἱ ποιοτικὲς ἀλλαγὲς εἶναι ὄχι βαθμιαῖες, ἀλλὰ γρήγορες, ξαφνικὲς καὶ γίνονται μὲ ἅλματα, ἀπὸ μιὰ κατάσταση σὲ μιὰν ἄλλη. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτὲς δὲν εἶναι τυχαῖες, ἀλλὰ ἀναγκαῖες. Εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συσσώρευσης τῶν βαθμιαίων κι' ἀνεπαίσθητων ποσοτικῶν ἀλλαγῶν.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἡ διαλεχτικὴ μέθοδος θεωρεῖ ὅτι τὸ «προτσὲς» τῆς ἐξέλιξης πρέπει νὰ κατανοηθῆ ὄχι σὰν μιὰ κίνηση κυκλική, ὄχι σὰν ἕνα ἁπλὸ ξαναπέρασμα ἀπ' τὸν ἴδιο δρόμο, ἀλλὰ σὰν μιὰ προοδευτικὴ κίνηση, πρὸς τὰ πάνω, σὰν τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν παλιὰ ποιοτικὴ κατάσταση σὲ μιὰ καινούργια ποιοτικὴ κατάσταση, σὰν μιὰ ἐξέλιξη ποὺ ἀπὸ τὸ ἁπλὸ πάει στὸ σύνθετο, ἀπ' τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο.

'Η φύση, λέει ὁ Ἔγκελς, εἶναι ἡ λυδία λίθος ([1]) τῆς διαλεχτικῆς καὶ πρέπει νὰ εἰπωθῆ πὼς οἱ νέες φυσικὲς ἐπιστῆμες προμηθέψανε σ' αὐτὴ τὴ

δοκιμασία ὑλικό, ποὺ εἶναι ἐξαιρετικὰ πλούσιο καὶ ποὺ αὐξάνει κάθε μέρα. Κ' ἔτσι ἀποδείξανε πὼς ἡ φύση, σὲ τελευταία ἀνάλυση, ἐνεργεῖ διαλεχτικά καὶ ὄχι μεταφυσικά, ὅτι δὲν κινεῖται μέσα σ' ἕνα κύκλο, τὸν ἴδιο πάντα, ποὺ ἐπαναλαβαίνεται συνεχῶς ὁ ἴδιος, ὅτι ἡ φύση ζεῖ μιὰν ἱστορία πραγματική. Κ'εἶναι σωστὸ ν'ἀναφερθῇ, πρῶτ' ἀπ' ὅλους, ὁ Ντάρβιν, ποὺ κατάφερεν ἕνα σκληρὸ χτύπημα στὴ μεταφυσικὴ ἀντίληψη τῆς φύσης, ἀποδείχνοντας πὼς ὁλόκληρος ὁ ὀργανικὸς κόσμος, ὅπως ὑπάρχει σήμερα, τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα καὶ—ἑπόμενο εἶναι—ὁ ἄνθρωπος, εἶναι τὸ προϊὸν ἑνὸς «προτσὲς» ἐξέλιξης, ποὺ διαρκεῖ ἀπὸ ἑκατομμύρια χρόνια. (Fr. Engels: M. E. Dühring bouleverse la science, t. I, p. 11-12 Traduction revue, corrigée et complétée.)

Ὁ Ἔγκελς δείχνει ὅτι στὴ διαλεχτικὴ ἐξέλιξη οἱ ποσοτικὲς ἀλλαγὲς μεταβάλλονται σὲ ἀλλαγὲς ποιοτικές:

Στὴ φυσική... κάθε ἀλλαγὴ εἶναι ἕνα πέρασμα ἀπὸ τὴν ποσότητα στὴν ποιότητα, εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ποσοτικῆς ἀλλαγῆς τῆς ποσότητας τῆς κίνησης, ὁποιουδήποτε σχήματος ἀχώριστου ἀπὸ τὸ σῶμα ἢ ὁποιουδήποτε σχήματος ποὺ μεταδίνεται στὸ σῶμα. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ἡ θερμοκρασία τοῦ νεροῦ εἶναι στὴν ἀρχὴ ἄσχετη μὲ τὴν κατάστασή του σάν ὑγρό. Ἂν ὅμως αὐξηθῇ ἢ ἐλαττωθῇ ἡ θερμοκρασία τοῦ νεροῦ, ἔρχεται στιγμή, ὅπου ἡ καταστασή του ἀλλάζει καὶ τὸ νερὸ μεταβάλλεται στὴν μιὰ περίπτωση σὲ ἀτμὸ καὶ στὴν ἄλλη σὲ πάγο... Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, γιὰ νὰ μεταβληθῇ σὲ φωτεινὸ ἕνα σύρμα ἀπὸ πλατίνα χρειάζεται ἠλεχ-

τρικὸ ρεῦμα μιᾶς ὁρισμένης δύναμης. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, κάθε μέταλλο λυώνει σὲ ὁρισμένους βαθμοὺς θερμοκρασίας. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, κάθε ὑγρό, κάτω ἀπὸ μιὰν ὁρισμένη πίεση, φτάνει στὸ σημεῖο ποὺ πήζει ἢ ποὺ βράζει, ἐφόσο τὰ μέσα μας μᾶς ἐπιτρέπουνε νὰ πετύχουμε τὶς ἀπαραίτητες θερμοκρασίες γιὰ κάθε περίπτωση. Καί, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, κάθε ἀέριο ἔχει ἕνα κρίσιμο σημεῖο, πού, ὅταν φτάσει σὲ δαῦτο, μπορεῖ νὰ μετατραπῆ σὲ ὑγρό, πιέζοντάς το ἢ κρυώνοντάς το κάτω ἀπὸ καθορισμένες συνθῆκες... Αἱ συνιστῶσαι, ὅπως λένε στὴ φυσικὴ [τὰ σημεῖα μετατροπῆς ἀπὸ τὴ μιὰ κατάσταση στὴν ἄλλη—(Σημείωση τῆς Σύνταξης)], τὶς περισσότερες φορές, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὰ δεσμικὰ σημεῖα (²), ὅπου ἡ πρόσθεση ἢ ἡ ἀφαίρεση τῆς κίνησης (ποσοτικὴ ἀλλαγὴ) προκαλεῖ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ μέσα σ' ἕνα σῶμα, ὅπου, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, ἡ ποσότητα μεταβάλλεται σὲ ποιότητα. (K. Marx et Fr. Engels : Oeuvres complètes, Anti-Dühring-Dialectique de la nature, p. 502-503, Moscou, 1935, éd. allemande).

Καὶ σχετικὰ μὲ τὴ χημεία :

Μπορεῖ νὰ εἰπωθῆ πὼς ἡ χημεία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν ποιοτικῶν ἀλλαγῶν τῶν σωμάτων, ποὺ ὀφείλονται στὶς ποσοτικὲς ἀλλαγές. Ὁ ἴδιος ὁ Χέγκελ τὸ γνώριζε κιόλας... Ἂς πάρουμε τὸ ὀξυγόνο : ἂν ἑνώσουμε, σ' ἕνα μόριο, τρία ἄτομα, ἀντὶ δύο ἄτομα ὅπως εἶναι φυσικό, ἔχουμε ἕνα σῶμα νέο, τὸ ὄζον, ποὺ ξεχωρίζει καθαρὰ ἀπ' τὸ κοινὸ ὀξυγόνο γιὰ τὴ μυρωδιά του καὶ γιὰ τὶς ἀντιδράσεις του. Καὶ τί νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τοὺς διάφορους συνδυασμοὺς τοῦ ὀξυγόνου μὲ τὸ ἄ-

ζωτο ἢ μὲ τὸ θειάφι, ὅπου ὁ κάθε συνδυασμὸς μᾶς δίνει κ' ἕνα σῶμα ποιοτικὰ διαφορετικὸ ἀπ' ὅλα τὰ ἄλλα! (K. Marx-F. Engels : Oeuvres complètes, Anti-Dühring-Dialectique de la nature, p. 503, Moscou, 1935, éd. allemande.)

Κι' ὁ Ἔγκελς κατακρίνει τὸν Ντύριγκ, ποὺ κοροϊδεύει τὸν Χέγκελ, παρ' ὅλο ποὺ τοῦ παίρνει, μὲ τρόπο, τὴ θεωρία του σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ πέρασμα ἀπ' τὸ βασίλειο τοῦ κόσμου χωρὶς αἰσθήσεις στὸν κόσμο τῶν αἰσθήσεων, ἀπὸ τὸ βασίλειο τοῦ ἀνόργανου κόσμου στὸ βασίλειο τῆς ὀργανικῆς ζωῆς, εἶναι ἕνα ἅλμα σὲ μιὰ νέα κατάσταση:

Εἶναι, κυριολεχτικά, ἡ δεσμικὴ χεγκελιανὴ γραμμὴ (²) τῶν μετρητικῶν σχέσεων, ὅπου μιὰ πρόσθεση ἢ μιὰ ἀφαίρεση καθαρὰ ποσοτικὴ προκαλεῖ, σὲ ὁρισμένα δεσμικὰ σημεῖα, ἕνα ποιοτικὸ ἅλμα, ὅπως π.χ. εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ νεροῦ ποὺ τὸ ζεσταίνομε ἢ τὸ κρυώνομε, ὅπου τὸ σημεῖο ὅπου βράζει ἢ τὸ σημεῖο ὅπου παγώνει εἶναι οἱ δεσμοὶ τῆς ἐκτέλεσης τοῦ ἅλματος—κάτω ἀπὸ τὴν κανονικὴ πίεση—σὲ μιὰ καινούργια κατάσταση συνένωσης μορίων, ὅπου, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, ἡ ποσότητα μεταβάλλεται σὲ ποιότητα. (M. E. Dühring bouleverse la science, t. I. p. 48-49. Costes, Paris, 1931.)

Δ) Ἀντίθετα ἀπὸ τὴ μεταφυσική, ἡ διαλεχτικὴ ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἄποψη ὅτι τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰ φαινόμενα τῆς φύσης σέρνουν μέσα τους ἀντιθέσεις (ἐσωτερικές), γιατὶ ὅλα ἔχουνε μιὰ πλευρὰ ἀρνητικὴ καὶ μιὰ πλευρὰ θετική, ἕνα παρελθὸν καὶ ἕνα μέλλον, ὅλα ἔχουνε στοιχεῖα ποὺ χάνονται ἢ ποὺ ἀναπτύσσονται.

Ἡ πάλη αὐτῶν τῶν ἀντίθετων στοιχείων, ἡ πάλη ἀνάμεσα στὸ παλιὸ καὶ στὸ καινούργιο, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ πεθαίνει καὶ σ' αὐτὸ ποὺ γεννιέται, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποὺ χάνεται καὶ σ' αὐτὸ ποὺ ἐξελίσσεται, εἶναι τὸ ἐσωτερικὸ περιεχόμενο τοῦ «προτσὲς» τῆς ἐξέλιξης, τῆς μετατροπῆς τῶν ποσοτικῶν ἀλλαγῶν σὲ ἀλλαγὲς ποιοτικές.

Γι' αὐτό, σύμφωνα μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, τὸ «προτσὲς» ἀνάπτυξης ἀπὸ τὸ κατώτερο στὸ ἀνώτερο δὲν πραγματοποιεῖται πάνω στὸ πλάνο μιᾶς ἁρμονικῆς ἐξέλιξης τῶν φαινομένων, ἀλλὰ πάνω σ' αὐτὸ ποὺ φανερώνει τὶς ἀντιθέσεις ποὖναι ἀχώριστες ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα κι' ἀπὸ τὰ φαινόμενα, πάνω στὸ πλάνο μιᾶς «πάλης» ἀντιθέτων τάσεων, ποὺ ἐνεργοῦνε μὲ βάση αὐτὲς τὶς ἀντιθέσεις.

Ἡ διαλεχτική—λέει ὁ Λένιν—μὲ τὴν καθαυτοῦ ἔννοια τῆς λέξης, εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἀντιθέσεων μέσα στὴν ἴδια οὐσία τῶν πραγμάτων. (Lénine: Cahiers, philosophiques, p. 263, éd. russe.)

Καὶ πιὸ κάτω:

Ἡ ἐξέλιξη εἶναι ἡ «πάλη» τῶν ἀντιθέτων. (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 326. Editions sociales internationales. Paris, 1928. Traduction revue et corrigée.)

Αὐτὰ εἶναι τὰ θεμελιώδη χαραχτηριστικὰ τῆς μαρξιστικῆς διαλεχτικῆς μεθόδου.

Δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβει κανεὶς ποιὰ σημασία, μέγιστη, παίρνει ἡ ἐπέχταση τῶν ἀρχῶν τῆς διαλεχτικῆς μεθόδου στὴ μελέτη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας, ποιὰ σημασία, μέγιστη, παίρνει ἡ

ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας, στὴν πραχτικὴ δράση τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου.

Ἐὰν εἶναι ἀλήθεια πὼς δὲν ὑπάρχουνε στὸν κόσμο ἀπομονωμένα φαινόμενα, ἂν εἶναι ἀλήθεια τὸ ὅτι ὅλα τὰ φαινόμενα ἀλληλοσυνδέονται καὶ ἀμοιβαῖα καθορίζουνε τὴν ὑπόστασή τους, εἶναι φανερὸ ὅτι κάθε κοινωνικὸ καθεστὼς καὶ κάθε κοινωνικὸ κίνημα, μέσα στὴν ἱστορία, πρέπει νὰ κρίνουνται, ὄχι μὲ τὴν ἄποψη τῆς «αἰώνιας δικαιοσύνης» ἢ μὲ ὁποιαδήποτε ἄλλην ἰδέα ποὺ ἀνεξέλεγχτα γεννήθηκε, ὅπως συχνὰ κάνουν οἱ ἱστορικοί, ἀλλὰ μὲ τὸ φακὸ τῶν συνθηκῶν ποὺ γεννήσανε αὐτὸ τὸ καθεστὼς κι' αὐτὸ τὸ κοινωνικὸ κίνημα καὶ μὲ τὶς ὁποῖες συνθῆκες, εἶναι συδεμένα.

Τὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς μέσα στὶς σημερινὲς συνθῆκες θᾆτανε χωρὶς νόημα, θᾆταν ἕνας παραλογισμὸς ἀφύσικος. Ἀλλὰ τὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς μέσα στὶς συνθῆκες τῆς πρωτόγονης κοινότητας ποὺ περνοῦσε τὸ στάδιο τῆς ἀποσύνθεσής της εἶναι ἕνα φαινόμενο ὁλότελα νοητό, καταληπτὸ καὶ λογικό, γιατὶ σημαίνει ἕνα βῆμα πρὸς τὰ μπρός, συγκρίνοντάς το μὲ τὸ καθεστὼς τῆς πρωτόγονης κοινότητας.

Τὸ νὰ διεκδικηθῆ ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς ἀστικῆς Ἀβασίλευτης Δημοκρατίας μέσα στὶς συνθῆκες τοῦ τσαρισμοῦ καὶ τῆς ἀστικῆς κοινωνίας π. χ. στὴ Ρωσία τοῦ 1905, ἦταν ὁλότελα καταληπτό, σωστὸ καὶ ἐπαναστατικό, γιατὶ ἡ ἀστικὴ Ἀβασίλευτη Δημοκρατία, σήμαινε, τότε, ἕνα βῆμα πρὸς τὰ μπρός. Ἀλλὰ τὸ νὰ διεκδικηθῆ ἡ ἐγκαθίδρυση τῆς ἀστικῆς Ἀβασίλευτης

Δημοκρατίας μέσα στὶς σημερινὲς συνθῆκες τῆς Ε.Σ.Σ.Δ. θἄτανε χωρὶς νόημα, ἀντιεπαναστατικό, γιατὶ ἡ ἀστικὴ Ἀβασίλευτη Δημοκρατία, σὲ σύγκριση μὲ τὴ Σοβιετικὴ Δημοκρατία, εἶναι ἕνα βῆμα πρὸς τὰ πίσω.

Ὅλα εἶναι ἐξαρτημένα ἀπὸ τὶς συνθῆκες, ἀπὸ τὸν τόπο κι' ἀπὸ τὸ χρόνο.

Εἶναι φανερὸ πὼς χωρὶς αὐτὴ τὴν ἱ σ τ ο ρ ι κ ὴ ἀντίληψη τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, ἡ ὕπαρξη καὶ ἡ τελειοποίηση τῆς ἐπιστήμης τῆς ἱστορίας εἶναι ἀδύνατη. Μόνο μιὰ τέτοια ἀντίληψη προφυλάγει τὴν ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας ἀπὸ τὸ νὰ καταντήσει ἕνα χάος συμπτώσεων καὶ ἕνας σωρὸς ἀπὸ παράλογα λάθη.

Ἂς ἐξακολουθήσουμε. Ἂν εἶν' ἀλήθεια πὼς ὁ κόσμος κινεῖται καὶ ἐξελίσσεται αἰώνια, ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ παλιοῦ καὶ ἡ γέννηση τοῦ νέου εἶναι νόμος τῆς ἐξέλιξης, εἶναι φανερὸ ὅτι δὲν ὑπάρχουνε κοινωνικὰ καθεστῶτα «ἀμετάβλητα», καὶ «ἀρχὲς αἰώνιες» ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας καὶ ἐκμετάλλευσης· ὅτι δὲν ὑπάρχουν «αἰώνιες ἀρχὲς» ὑποταγῆς τῶν ἀγροτῶν στοὺς γαιοχτήμονες, τῶν ἐργατῶν στοὺς κεφαλαιοκράτες.

Κατὰ συνέπεια, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς μπορεῖ ν' ἀντικατασταθῆ μὲ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, ὅπως, στὸν καιρό του, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς ἀντικατάστησε τὸ φεουδαρχικό.

Κατὰ συνέπεια, πρέπει νὰ βασίζουμε τὴ δράση μας ὄχι στὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ σταματήσανε νὰ ἐξελίσσουνται, ἀκόμα κι' ἂν αὐτὰ ἀντιπροσωπεύουνε τὴ στιγμὴ αὐτὴ τὴ δύναμη ποὺ δεσπόζει, ἀλλὰ στὰ κοινωνικὰ στρώματα ποὺ ἐξελίσσονται καὶ ποὺ ἔχουνε

μέλλον, ἀκόμα κι' ἄν, τὴ στιγμὴ αὐτή, δὲν ἀντιπροσωπεύουνε τὴ δύναμη ποὺ κυριαρχεῖ.

Στά 1880—1890, τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀγῶνα τῶν μαρξιστῶν ἐνάντια στοὺς «ποπουλιστές» (³), τὸ προλεταριάτο τῆς Ρωσίας ἤτανε μιά πολὺ μικρὴ μειοψηφία μπροστὰ στὴ μάζα τῶν χωρικῶν, ποὺ σκέφτονταν ἀτομικὰ καὶ ποὺ ἀποτελούσανε τὴ μεγάλη πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ. Σὰν τάξη κοινωνικὴ ὅμως, τὸ προλεταριάτο ἀναπτύσσονταν, ἐνῶ ἡ ἀγροτιά, σὰν κοινωνικὴ τάξη, πάθαινε διαρροή. Κι' ἀκριβῶς γι' αὐτό, γιατὶ τὸ προλεταριάτο ἀναπτύσσονταν, οἱ μαρξιστὲς βασίσανε τὴ δράση τους ἀπάνω του. Γι' αὐτὸ δὲ γελαστήκανε,ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ προλεταριάτο, ποὺ δὲν ἤτανε παρὰ μιὰ δύναμη ἀσήμαντη, ἔγινε κατόπι μιὰ ἱστορικὴ καὶ πολιτικὴ δύναμη πρώτης σειρᾶς.

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ μὴν κάνουμε λάθη στὴν πολιτική, πρέπει νὰ βλέπουμε πρὸς τὰ μπρὸς καὶ ὄχι πρὸς τὰ πίσω.

Ἄς ἐξακολουθήσουμε. Ἄν εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς ἀργὲς ποσοτικὲς ἀλλαγὲς σὲ ἀπότομες καὶ γρήγορες ποιοτικὲς ἀλλαγὲς εἶναι ἕνας νόμος τῆς ἐξέλιξης, εἶναι φανερὸ ὅτι οἱ ἐπαναστάσεις ποὔγιναν ἀπὸ τὶς καταπιεζόμενες τάξεις ἀποτελοῦν ἕνα φαινόμενο ἀπόλυτα φυσικό, ἀναπόφευχτο.

Κατὰ συνέπεια, τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸ στὸν σοσιαλισμὸ καὶ ἡ ἀπελευθέρωση τῆς ἐργατικῆς τάξης ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ σκλαβιὰ μποροῦνε νὰ πραγματοποιηθοῦνε, ὄχι μὲ ἀργὲς ἀλλαγές, ὄχι μὲ μεταρρυθμίσεις, ἀλλὰ μόνο μὲ μιὰ ποιοτικὴ ἀλλαγὴ τοῦ καπιτάλι-

στικοῦ καθεστῶτος, μὲ τὴν ἐπανάσταση.

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ μὴν κάνει κανεὶς λάθος στὴν πολιτική, πρέπει νὰ εἶναι ἐπαναστάτης καὶ ὄχι ρεφορμιστὴς (μεταρρυθμιστής).

Ἂς ἐξακολουθήσουμε. Ἂν εἶν' ἀλήθεια πὼς ἡ ἀνάπτυξη γίνεται μὲ τὸ φανέρωμα τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιθέσεων, μὲ τὴ σύγκρουση τῶν ἀντιθέτων δυνάμεων, μὲ βάση τους τὶς ἐσωτερικὲς αὐτὲς ἀντιθέσεις, σύγκρουση προορισμένη νὰ τὶς ξεπεράσει, εἶναι φανερὸ πὼς ἡ ταξικὴ πάλη τοῦ προλεταριάτου εἶναι φαινόμενο ὁλότελα φυσικό, ἀναπόφευχτο.

Κατὰ συνέπεια, δὲν πρέπει νὰ σκεπάζουμε τὶς ἀντιθέσεις τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ νὰ τὶς φανερώνουμε καὶ νὰ τὶς ξεσκεπάζουμε διάπλατα, ὄχι νὰ καταπνίγουμε τὴν πάλη τῶν τάξεων, ἀλλὰ νὰ τὴν ὁδηγοῦμε ὥς τὸ τέλος.

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ μὴν κάνει κανεὶς λάθη στὴν πολιτική, πρέπει ν' ἀκολουθάει πολιτικὴ προλεταριακὴ ταξική, ἀδιάλλαχτη, κι' ὄχι ρεφορμιστική, ὄχι, δηλαδή, πολιτικὴ ἐναρμόνισης τῶν προλεταριακῶν συμφερόντων μὲ τὰ ἀστικὰ συμφέροντα, ὄχι συμβιβαστικὴ πολιτικὴ «ὁλοκλήρωσης» τοῦ καπιταλισμοῦ μέσα στὸ σοσιαλισμό.

Νά, λοιπόν, τί διδάσκει ἡ μαρξιστικὴ διαλεχτικὴ μέθοδος ὅταν ἐφαρμόζεται στὴν κοινωνικὴ ζωή, στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας.

Ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ματεριαλισμός ([1]), μὲ τὴ σειρά του, εἶναι ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴ βάση τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς τοῦ φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ.

2ο) Ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ματερια-

λισμὸς (ὑλισμὸς) ἔχει τὰ ἑξῆς θεμελιώδη χαραχτηριστικά:

Α) Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ θεωρεῖ τὸν κόσμο σὰν τὴν ἐνσάρκωση τῆς «ἀπόλυτης ἰδέας», τοῦ «παγκόσμιου πνεύματος», τῆς «συνείδησης», ὁ φιλοσοφικὸς ματεριαλισμὸς τοῦ Μάρξ ξεκινάει ἀπὸ αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἀρχή: ὁ κόσμος, ἀπ' τὴν ἴδια του τὴ φύση, εἶναι ὑλικός, τὰ πάμπολλα φαινόμενα τοῦ σύμπαντος εἶναι οἱ διάφορες ἐκδηλώσεις τῆς ὕλης, ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση· οἱ σχέσεις καὶ οἱ ἀλληλοεπιδράσεις τῶν φαινομένων, ἀποκαταστημένες μὲ τὴ διαλεχτικὴ μέθοδο, ἀποτελοῦν τοὺς ἀπαραίτητους νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς ὕλης, ποὺ βρίσκεται σὲ κίνηση· κι' ἀκόμα: ὁ κόσμος ἐξελίσσεται σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς κίνησης τῆς ὕλης καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κανένα «παγκόσμιο πνεῦμα».

Ἡ ματεριαλιστικὴ ἀντίληψη τοῦ κόσμου, λέει ὁ Ἔγκελς, σημαίνει ἁπλούστατα τὴν ἀντίληψη τῆς φύσης ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, χωρὶς καμμιὰ ξένη προσθήκη. (K. Marx et Fr. Engels: Oeuvres complètes, Ludwig Feuerbach, t. XIV, p. 651, éd. russe.)

Σχετικὰ μὲ τὴ ματεριαλιστικὴ ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου φιλόσοφου Ἡράκλειτου, γιὰ τὸν ὁποῖο

ὁ κόσμος εἶναι ἕνας, δὲν δημιουργήθηκεν ἀπὸ κανένα θεὸ οὔτε ἀπὸ κανένα ἄνθρωπο· ἤτανε, εἶναι καὶ θἆναι μιὰ φλόγα αἰώνια ζωντανή, ποὺ φουντώνει καὶ σβύνει σύμφωνα μὲ καθορισμένους νόμους,

ὁ Λένιν γράφει:

Ὑπέροχη ἔκθεση τῶν ἀρχῶν τοῦ διαλεχτικοῦ

ματεριαλισμοῦ. (Lénine : Cahiers philosophiques, p. 318, éd. russe.)

Β) 'Αντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμό, ποὺ βεβαιώνει πὼς μόνο ἡ συνείδησή μας ὑπάρχει πραγματικά, ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος, τὸ ὄν, ἡ φύση δὲν ὑπάρχουνε παρὰ μόνο στὴ συνείδησή μας, στὰ αἰσθήματά μας, στὶς παραστάσεις, στὴν ἀντίληψή μας, ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ματεριαλισμὸς ξεκινάει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ ὕλη, ἡ φύση, τὸ ὄν εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ συνείδηση· ὅτι ἡ ὕλη εἶναι ἕνα πρῶτο διδόμενο γιατὶ εἶναι ἡ πηγὴ τῶν αἰσθημάτων, τῶν παραστάσεων, τῆς συνείδησης, ἐνῶ ἡ συνείδηση εἶναι ἕναδεύτερο διδόμενο,παράγωγο,γιατὶ εἶναι ἡ ἀντανάκλαση τῆς ὕλης, τοῦ ὄντος· ὅτι ἡ σκέψη εἶναι ἕνα προϊὸν τῆς ὕλης, ὅταν ἡ ὕλη στὴν ἐξέλιξή της φτάνει σ' ἕνα ψηλὸ βαθμὸ τελειότητας· καὶ πιὸ λιανά: ἡ σκέψη εἶναι προϊὸν τοῦ μυαλοῦ, καὶ τὸ μυαλὸ εἶναι τὸ ὄργανο τῆς σκέψης· κατὰ συνέπεια δὲν θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ χωρίσει τὴ σκέψη ἀπὸ τὴν ὕλη, χωρὶς νὰ κινδυνέψει νὰ πέσει σὲ λάθος πολὺ χοντρό.

Τὸ ζήτημα τῆς σχέσης, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ σκέψη καὶ στὸ ὄν, ἀνάμεσα στὸ πνεῦμα καὶ στὴ φύση, λέει ὁ Ἔγκελς, εἶναι τὸ ὑπέρτατο ζήτημα κάθε φιλοσοφίας... Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπάντηση ποὺ δίδανε στὸ ζήτημα αὐτό, οἱ φιλόσοφοι χωρίζονταν σὲ δυὸ μεγάλα στρατόπεδα. Αὐτοὶ ποὺ βεβαιώνανε πὼς τὸ πνεῦμα ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴ φύση... ἀποτελούσανε τὸ στρατόπεδο τοῦ ἰδεαλισμοῦ. Οἱ ἄλλοι, ποὺ θεωρούσανε πὼς ἡ φύση ὑπάρχει πρίν, ἀνήκανε στὶς διάφορες σχολὲς τοῦ

ματεριαλισμοῦ. (Fr. Engels: Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande, p. 20, Bureau d'éditions, Paris, 1935, Traduction revue et corrigée.)

Καὶ πιὸ πέρα:

Ὁ ὑλικὸς κόσμος, ποὺ εἶναι ἀντιληπτὸς μὲ τὶς αἰσθήσεις, ὅπου ἀνήκομε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα... Ἡ συνείδησή μας καὶ ἡ σκέψη μας, ὅσο κι' ἂν φαίνουνται ὑπέροχες, δὲν εἶναι παρὰ τὰ προϊόντα ἑνὸς ὀργάνου καμωμένου ἀπὸ ὕλη, ποὺ ἀνήκει στὸ σῶμα μας, τοῦ μυαλοῦ... Ἡ ὕλη δὲν εἶναι προϊὸν τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ πνεῦμα δὲν εἶναι παρὰ τὸ ἀνώτερο προϊὸν τῆς ὕλης. (Fr. Engels: Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande, p. 24. Traduction revue et corrigée.)

Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης καὶ τῆς σκέψης, ὁ Μὰρξ γράφει:

Δὲ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ χωρίσει τὴ σκέψη ἀπὸ τὴ σκεπτόμενη ὕλη. Ἡ ὕλη αὐτὴ εἶναι τὸ ὑπόστρωμα (substratum) ὅλων τῶν ἀλλαγῶν ποὺ γίνονται. (Fr. Engels: Socialisme utopique et socialisme scientifique, Introduction, p. 18, Bureau d'éditions, Paris, 1936.)

Στὸν ὁρισμὸ ποὺ δίνει γιὰ τὸν μαρξιστικὸ φιλοσοφικὸ ματεριαλισμό, ὁ Λένιν ἐκφράζεται μ' αὐτὰ τὰ λόγια:

Ὁ ματεριαλισμὸς παραδέχεται, κατὰ τρόπο γενικό, ὅτι τὸ πραγματικὸ ἀντικειμενικὸ ὂν (ἡ ὕλη) εἶναι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴ συνείδηση, ἀπὸ τὰ αἰσθήματα κι' ἀπὸ τὴν πεῖρα... Ἡ συνείδηση... δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀντανάκλαση τοῦ ὄντος, στὴν καλλίτερη περίπτωση μιὰ ἀντανάκλαση περίπου σω-

στὴ (πλήρη, μὲ ἰδεώδη ἀκρίβεια). (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 284. Traduction revue et corrigée.)

Καὶ πιὸ πέρα:

α'.) Ἡ ὕλη εἶναι αὐτὸ πού, ἐνεργῶντας πάνω στὰ ὄργανα τῶν αἰσθήσεών μας, παράγει τὰ αἰσθήματα· ἡ ὕλη εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα ποὺ μεταφέρεται στὰ αἰσθήματά μας... Ἡ ὕλη, ἡ φύση, τὸ ὄν, τὸ φυσικὸ εἶναι τὸ διδόμενο τὸ πρῶτο, ἐνῶ τὸ πνεῦμα, ἡ συνείδηση, τὰ αἰσθήματα, τὸ ψυχικὸ εἶναι τὸ διδόμενο τὸ δεύτερο (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 117—118. Traduction revue et corrigée.)

β'.) Ἡ εἰκόνα τοῦ κόσμου εἶναι μιὰ εἰκόνα ποὺ δείχνει πῶς κινεῖται ἡ ὕλη καὶ πῶς ἡ «ὕλη σκέφτεται». (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 310. Traduction revue et corrigée.)

γ'.) Τὸ μυαλὸ εἶναι τὸ ὄργανο τῆς σκέψης. (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 124. Traduction revue et corrigée.)

Γ) Ἀντίθετα ἀπὸ τὸν ἰδεαλισμὸ ποὺ ἀμφισβητεῖ τὴ δυνατότητα τῆς γνώσης τοῦ κόσμου καὶ τῶν νόμων του, ποὺ δὲν πιστεύει στὴν ἀξία τῶν γνώσεών μας, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζει τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια καὶ θεωρεῖ τὸν κόσμο γεμᾶτο πράματα ποὺ ὑπάρχουνε ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε τι τριγύρω, «αὐτὰ καθ' ἑαυτά», ποὺ δὲ μποροῦν ποτὲ νὰ κατανοηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη, ὁ μαρξιστικὸς φιλοσοφικὸς ματεριαλισμὸς ξεκινάει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀρχή: ὁ κόσμος καὶ οἱ νόμοι του μποροῦν πολὺ καλὰ νὰ κατανοηθοῦνε· ἡ γνώση μας τῶν νόμων τῆς φύσης ἐπικυρωμένη ἀπὸ τὴν πεῖρα, ἀπὸ τὴν πρακτική, εἶναι γνώση ἔγκυρη κ' ἔχει τὴν ἔννοια

ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας· δὲν ὑπάρχουνε στὸν κόσμο πράματα ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωσθοῦνε, παρὰ μονάχα πράματα ποὺ εἶναι ἀκόμα ἄγνωστα καὶ ποὺ θ' ἀνακαλυφθοῦνε καὶ θὰ γνωσθοῦνε μὲ τὰ μέσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πραχτικῆς.

Ὁ Ἔγκελς κατακρίνει τὴ θέση τοῦ Κὰντ (5) καὶ τῶν ἄλλων ἰδεαλιστῶν, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ κόσμος καὶ τὰ πράματα, ποὺ ὑπάρχουν «αὐτὰ καθ' ἑαυτά», εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωσθοῦνε καὶ ὑποστηρίζει τὴ γνωστὴ ματεριαλιστικὴ θέση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ γνώσεις μας εἶναι ἔγκυρες. Καὶ γράφει πάνω σ' αὐτὸ τὸ ζήτημα:

Ἡ πιὸ ἀποφασιστικὴ ἀνασκευὴ αὐτῆς τῆς ἀλλόκοτης φιλοσοφικῆς ἰδιοτροπίας, ὅπως ἄλλωστε κι' ὅλων τῶν ἄλλων, εἶναι ἡ πραχτική, καὶ μάλιστα ἡ πεῖρα καὶ ἡ βιομηχανία. Ἐὰν μποροῦμε νὰ ἀποδείξουμε τὴν ὀρθότητα τῆς ἀντίληψης ποὺ ἔχουμε γιὰ ἕνα φυσικὸ φαινόμενο δημιουργῶντας το ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, παράγοντάς το μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἴδιων τῶν δικῶν του συνθηκῶν, καί, αὐτὸ ποὺ σημαίνει πιότερο, βάζοντάς το στὴν ἐξυπηρέτηση τῶν σκοπῶν μας, ὅλα αὐτὰ τὰ ἀκατανόητα «αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ» τοῦ Κὰντ παίρνουνε τέλος. Οἱ χημικὲς οὐσίες ποὺ παράγονται μέσα στοὺς ὀργανισμοὺς τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζώων μένανε πράματα «καθ' ἑαυτά», ὥσπου ἡ ὀργανικὴ χημεία βάλθηκε νὰ τὶς παρασκευάζει τὴ μιὰ μετὰ ἀπ' τὴν ἄλλη. Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τὸ «αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ» γίνηκεν: αὐτὸ γιὰ μᾶς, ὅπως, π.χ., ἡ χρωματικὴ ὕλη τοῦ ριζαριοῦ [ἐπιστ. ἐρυθρόδανον], ἡ ἀλιζαρίνη [ἐπιστ. ἐρυθροδανῖτις], ποὺ δὲν τὴν παίρνουμε πιὰ ἀπὸ τὶς ρίζες τοῦ ριζαριοῦ ποὺ

καλλιεργεῖται στὰ χωράφια, ἀλλὰ ποὺ τὴν βγάζουμε, μὲ πιὸ λίγα ἔξοδα καὶ πολὺ πιὸ ἁπλά, ἀπὸ τὴν πίσσα τοῦ γαιάνθρακα. Τὸ ἡλιακὸ σύστημα τοῦ Κόπερνικ, τριακόσα χρόνια, ἤτανε μιὰ ὑπόθεση γιὰ τὴν ὁποία μποροῦσανε νὰ στοιχηματίζουνε μὲ ἑκατό, μὲ χίλια, μὲ δέκα χιλιάδες πρὸς ἕνα, ἀλλά, παρ'ὅλ' αὐτά, ἤτανε μιὰ ὑπόθεση· ὅταν ὅμως ὁ Λεβερριέ, μὲ τὴ βοήθεια ἀριθμῶν ποὺ πέτυχε, χάρη στὸ σύστημα αὐτό, ὑπολόγισεν ὄχι μονάχα τὴν ἀνάγκη τῆς ὕπαρξης ἑνὸς ἄγνωστου πλανήτη ([6]), μὰ καὶ τὸ μέρος ὅπου ὁ πλανήτης αὐτὸς ἔπρεπε νὰ βρίσκεται, μέσα στὸ οὐράνιο διάστημα, κι' ὅταν, ἀργότερα, ὁ Γκάλλε τὸν ἀνακάλυψε πραγματικά, τὸ σύστημα τοῦ Κόπερνικ ἀποδείχθηκε. (Fr. Engels: Ludwig Feuerbach et la fin de la philosophie classique allemande, p. 22, Bureau d' éditions, Paris, 1935. Traduction revue et corrigée.)

Ὁ Λένιν κατηγορεῖ γιὰ φιντεϊσμὸ ([7]) τὸν Μπογκντάνωφ, τὸν Μπαζαρώφ, τὸν Ἰουσκέβιτς καὶ τοὺς ἄλλους ὀπαδοὺς τοῦ Μάχ ([8]). Ὑπερασπίζει τὴν πολὺ γνωστὴ ματεριαλιστικὴ θέση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία οἱ ἐπιστημονικές μας γνώσεις τῶν νόμων τῆς φύσης εἶναι ἔγκυρες καὶ οἱ ἐπιστημονικοὶ νόμοι εἶναι ἀντικειμενικὲς ἀλήθειες. Καὶ λέει σχετικά:

Ὁ σύγχρονος φιντεϊσμὸς δὲν ἀπορρίπτει καθόλου τὴν ἐπιστήμη· ἀπορρίπτει μόνο τοὺς «ὑπερβολικοὺς ἰσχυρισμούς», μ' ἄλλα λόγια, τὸν ἰσχυρισμὸ τῆς ἀνακάλυψης τῆς ἀντικειμενικῆς ἀλήθειας. Ἂν ὑπάρχει ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια (ὅπως φρονοῦν οἱ ματεριαλιστές), ἂν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἀντανακλῶντας τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο στὴν ἀνθρώπινη «πεῖρα», εἶναι οἱ μόνες ἱκανὲς γιὰ νὰ

μᾶς δώσουνε τὴν ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, κάθε φιντεϊσμὸς πρέπει ἀπόλυτα ν' ἀπορριφθῇ. (Lénine: Oeuvres complètes, t. XIII, p. 98-99. Editions sociales internationales, Paris, 1928. Traduction revue et corrigée.)

Αὐτά, μὲ λίγα λόγια, εἶναι τὰ χαραχτηριστικὰ τοῦ μαρξιστικοῦ φιλοσοφικοῦ ὑλισμοῦ.

Εὔκολα μπορεῖ κανεὶς ν' ἀντιληφθῇ τὴ μεγάλη σημασία ποὺ παίρνει ἡ προέχταση τῶν ἀρχῶν τοῦ φιλοσοφικοῦ ματεριαλισμοῦ στὴ μελέτη τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, στὴ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας· καταλαβαίνει κανεὶς τὴ μεγάλη σημασία τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἀρχῶν αὐτῶν στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας, στὴν πραχτικὴ δράση τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου.

Ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ σύνδεση τῶν φαινόμενων τῆς φύσης καὶ ἡ ἀλληλοεπίδρασή τους εἶναι νόμοι ἀπαραίτητοι τῆς ἐξέλιξης τῆς φύσης, ἑπόμενο εἶναι πὼς κ' ἡ ἀλληλοεπίδραση καὶ ἡ σύνδεση τῶν φαινόμενων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς δὲν εἶναι συμπτώσεις, ἀλλὰ νόμοι ἀναγκαῖοι τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης.

Κατὰ συνέπεια, ἡ κοινωνικὴ ζωή, ἡ ἱστορία τῆς κοινωνίας, παύει νἆναι συσσώρευση «συμπτώσεων», γιατὶ ἡ ἱστορία τῆς κοινωνίας γίνεται μιὰ ἀναγκαία ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας καὶ ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας γίνεται ἐπιστήμη.

Κατὰ συνέπεια, ἡ πραχτικὴ δράση τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου πρέπει νὰ βασίζεται, ὄχι πάνω στοὺς ἀξιέπαινους πόθους τῶν «ἐκλεχτῶν ἀτομικοτήτων», στὶς ἀπαιτήσεις τῆς «λογικῆς», τῆς «παγκόσμιας ἠθικῆς», καὶ στὰ ρέστα, ἀλλά, πάνω στοὺς νόμους τῆς κοινωνι-

κῆς ἐξέλιξης, στὴ μελέτη τῶν νόμων αὐτῶν.

Ἐξακολουθοῦμε. Ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ κόσμος μπορεῖ νὰ γνωσθῆ καὶ ὅτι ἡ γνώση μας τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τῆς φύσης εἶναι γνώση ἔγκυρη, ποῦχει τὴ σημασία μιᾶς ἀλήθειας ἀντικειμενικῆς, εἶναι ἑπόμενο ὅτι ἡ κοινωνικὴ ζωή, ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας μποροῦνε κι' αὐτὲς νὰ γνωσθοῦνε καὶ ὅτι τὰ διδόμενα τῆς ἐπιστήμης σχετικὰ μὲ τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης εἶναι διδόμενα ἔγκυρα, ποὺ σημαίνουν ἀντικειμενικὲς ἀλήθειες.

Κατὰ συνέπεια, ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας, παρ' ὅλο ποὺ τὰ φαινόμενα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶναι πολύπλοκα, μπορεῖ νὰ γίνει μιὰ ἐπιστήμη τόσο σωστή, ὅσο καὶ ἡ βιολογία π. χ., καὶ ἱκανὴ νὰ κάνει τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης χρήσιμους γιὰ πραχτικὲς ἐφαρμογές.

Κατὰ συνέπεια, τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου, στὴν πραχτική του δράση, δὲν πρέπει νὰ ἐμπνέεται ἀπό, ὁποιοδήποτε κι' ἂν εἶναι, τυχαῖο αἴτιο, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης κι' ἀπὸ τὰ πραχτικὰ συμπεράσματα, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τοὺς νόμους αὐτούς.

Κατὰ συνέπεια, ἀπὸ κεῖ πού, ἄλλοτε, ὁ σοσιαλισμὸς ἦταν ἕνα ὄνειρο γιὰ ἕνα καλλίτερο μέλλον τῆς ἀνθρωπότητας, γίνεται, τώρα, μιὰ ἐπιστήμη.

Κατὰ συνέπεια, ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν πραχτικὴ δράση, ἀνάμεσα στὴ θεωρία καὶ στὴν πράξη, ἡ ἑνότητά τους, πρέπει νὰ γίνει τὸ καθοδηγητικὸ ἀστέρι τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου.

Ἐξακολουθοῦμε. Ἂν εἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ ἡ φύση, τὸ ὄν, ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι τὸ πρῶτο διδόμενο, ἐνῶ ἡ συνείδηση, ἡ σκέψη εἶναι τὸ δεύτερο διδόμενο, τὸ παράγωγο, ἂν εἶν' ἀλήθεια ὅτι ὁ ὑλικὸς κόσμος εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ συνείδηση εἶναι μιὰ ἀντανάκλαση αὐτῆς τῆς πραγματικότητας τῆς ἀντικειμενικῆς, τότε, εἶν' ἑπόμενο πὼς ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, τὸ ὄν της (τὸ εἶναι της), εἶναι τὸ πρῶτο διδόμενο, ἐνῶ ἡ πνευματική της ζωὴ εἶναι δεύτερο διδόμενο, παράγωγο· κι' ἀκόμα βγαίνει πὼς ἡ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ποὺ ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι ἀντανάκλαση αὐτῆς τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας, μιὰ ἀντανάκλαση τοῦ ὄντος.

Κατὰ συνέπεια, πρέπει ν' ἀναζητᾶμε τὴν πηγὴ τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, τὴν καταγωγὴ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν, τῶν κοινωνικῶν θεωριῶν, τῶν πολιτικῶν ἰδεολογιῶν, τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ὄχι μέσα στὶς ἴδιες τὶς ἰδέες, στὶς θεωρίες, στὶς ἰδεολογίες καὶ στοὺς θεσμούς, ἀλλὰ μέσα στὶς συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, μέσα στὸ κοινωνικὸ ὄν, ποὺ ἀντανακλᾶ αὐτὲς τὶς ἰδέες, θεωρίες, ἰδεολογίες κ.τ.ρ.

Κατὰ συνέπεια, ἐὰν στὶς διάφορες περίοδες τῆς ἱστορίας τῆς κοινωνίας παρατηρεῖ κανεὶς διάφορες κοινωνικὲς ἰδέες καὶ θεωρίες, διάφορες ἰδεολογίες καὶ θεσμοὺς πολιτικούς, ἐάν, κάτω ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς, βρίσκομε τέτοιες ἰδέες καὶ θεωρίες κοινωνικές, τέτοιες ἰδεολογίες καὶ

τέτοιους θεσμοὺς πολιτικούς, ἐνῶ στὴν περίοδο τοῦ φεουδαρχισμοῦ συναντοῦμε ἄλλες, καὶ στὴν περίοδο τοῦ καπιταλισμοῦ ἄλλες πάλι, αὐτὸ δὲν ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴ «φύση» ἢ ἀπὸ «αὐτὲς καθ' ἑαυτὲς» τὶς ἰδέες, θεωρίες, ἰδεολογίες, ἀλλὰ ἀπὸ τὶς διάφορες συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας στὶς διαφορετικὲς περίοδες τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης.

Τὸ ὄν τῆς κοινωνίας, οἱ συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, νὰ τί καθορίζει τὶς ἰδέες, τὶς θεωρίες, τὶς πολιτικὲς ἰδεολογίες καὶ τοὺς πολιτικοὺς θεσμοὺς τῆς κοινωνίας.

Σχετικὰ μ' αὐτό, ὁ Μὰρξ ἔγραψε:

Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ποὺ καθορίζει τὴν ὑπόστασή τους, ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, ἡ κοινωνική τους ὑπόσταση εἶναι ποὺ καθορίζει τὴ συνείδησή τους. (Karl Marx: Contribution à la critique de l'économie politique, p. 5, Marcel Giard, Paris 1928. Traduction revue et corrigée.)

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ μὴν κάνει κανεὶς λάθη στὴν πολιτική, γιὰ νὰ μὴν ἀφίνεται σὲ ὄνειρα κούφια, τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει νὰ βασίζει τὴ δράση του, ὄχι στὶς ἀφηρημένες «ἀρχὲς τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς», ἀλλὰ πάνω στὶς συγκεκριμένες συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ποὺ εἶναι ἡ ἀποφασιστικὴ δύναμη τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης· ὄχι στοὺς ἀξιέπαινους πόθους τῶν «μεγάλων ἀνδρῶν», ἀλλὰ στὶς πραγματικὲς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας.

Ἡ κατάντια τῶν οὐτοπιστῶν, ἀκόμα καὶ τῶν ποπουλιστῶν, τῶν ἀναρχικῶν καὶ τῶν σοσιαλεπαναστατῶν, ἐξηγεῖται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, κι'

ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποὺ δὲν ἀναγνωρίζανε τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τῶν συνθηκῶν τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας στὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Πέφτοντας στὸν ἰδεαλισμό, βασίζανε τὴν πραχτική τους δράση, ὄχι πάνω στὶς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ἀλλά, ἀνεξάρτητα κ' ἐνάντια στὶς ἀνάγκες αὐτές, πάνω σὲ «ἰδεώδη πλάνα» καὶ σὲ «παγκόσμια σχέδια», ἄσχετα μὲ τὴν πραγματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας.

Αὐτὸ ποὺ κάνει τὴ δύναμη καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ μαρξισμοῦ - λενινισμοῦ εἶναι τὸ ὅτι, στὴν πραχτική του δράση, στηρίζεται μὲ ἀκρίβεια στὶς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, χωρὶς ποτὲ ν' ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν πραγματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας.

Ἀπ' αὐτὸ ποὺ λέει ὁ Μάρξ, ὡστόσο, δὲν βγαίνει πὼς οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεωρίες, οἱ κοινωνικές, οἱ ἰδεολογίες καὶ οἱ θεσμοί, οἱ πολιτικοί, δὲν ἔχουνε σημασία στὴν κοινωνικὴ ζωή· πώς, ἀντίστροφα, κι' αὐτὲς δὲν ἐνεργοῦνε πάνω στὴν κοινωνικὴ ὑπόσταση, πάνω στὴν ἐξέλιξη τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Μέχρι δῶ μιλήσαμε μόνο γιὰ τὴν καταγωγὴ τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν θεωριῶν, τῶν πολιτικῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, μιλήσαμε μόνο γιὰ τὴν ἐμφάνιση τους. Εἴπαμε πὼς ἡ πνευματικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας εἶναι μιὰ ἀντανάκλαση τῶν συνθηκῶν τῆς ὑλικῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ὅ,τι ἀφορᾶ τὴ σημασία αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν καὶ κοινωνικῶν θεωριῶν, αὐτῶν τῶν πολιτικῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν, ὅ,τι ἀφορᾶ τὸ ρόλο τους στὴν ἱστορία, ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς κάθε ἄλλο παρὰ τὸν ἀρνιέται, κι' ἀντίθετα, ὑπο-

γραμμίζει τὸ ρόλο τους, τὸ σημαντικὸ καὶ τὴ σημασία τους τὴ μέγιστη στὴν κοινωνικὴ ζωή, στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας.

Οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεωρίες οἱ κοινωνικὲς διαφέρουνε. Ἔχει παλιὲς ἰδέες καὶ θεωρίες, ποὺ κάνανε τὰ χρόνια τους καὶ ποὺ ἐξυπηρετοῦνε τὰ συμφέροντα τῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας ποὺ πεθαίνουνε. Ἡ σημασία τους εἶναι τὸ ὅτι φρενάρουνε τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, τὴν πρόοδό της. Ἔχει ἰδέες καὶ θεωρίες καινούργιες, πρωτοποριακές, ποὺ ἐξυπηρετοῦνε τὰ συμφέροντα τῶν πρωτοποριακῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας. Ἡ σημασία τους εἶναι τὸ ὅτι εὐκολύνουνε τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας, τὴν πρόοδό της. Κι' αὐτό, ποὔχει πιότερη σημασία, εἶναι τὸ ὅτι παίρνουν τόσο περισσότερη σημασία, ὅσο πιὸ πιστὰ ἀντανακλοῦνε τὶς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας.

Οἱ καινούργιες κοινωνικὲς ἰδέες καὶ θεωρίες δὲν προβάλλουνε παρὰ μόνο ὅταν ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας ἔχει βάλει νέα καθήκοντα μπροστὰ στὴν κοινωνία. Ἀλλὰ μιὰ καὶ προβάλλουνε, γίνονται δύναμη ἐξαιρετικῆς σημασίας, ποὺ εὐκολύνει τὴν ἐκπλήρωση τῶν νέων καθηκόντων, ποὺ βάζει μπροστὰ στὴν κοινωνία ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας. Εὐκολύνουνε τὴν πρόοδο τῆς κοινωνίας. Κ' εἶναι αὐτὴ τὴ στιγμή, ἀκριβῶς, ποὺ ἐμφανίζεται ὅλη ἡ σημασία τοῦ ὀργανωτικοῦ, ἐπιστρατευτικοῦ καὶ μεταμορφωτικοῦ ρόλου τῶν καινούργιων ἰδεῶν καὶ θεωριῶν, τῶν νέων πολιτικῶν ἰδεολογιῶν καὶ θεσμῶν. Στὴν πραγματικότητα, ἐὰν νέες ἰδέες καὶ θεωρίες προβάλουνε, πάει νὰ πεῖ, ἀκριβῶς, πὼς εἶναι ἀπαραίτητες στὴν κοινωνία,

γιατί, δίχως τὴν ὀργανωτική, τὴν ἐπιστρατευτικὴ καὶ τὴ μεταμορφωτικὴ τους ἐνέργεια, ἡ λύση τῶν ἐπιταχτικῶν προβλημάτων ποὺ φέρνει μαζί της ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας εἶναι ἀ δ ύ ν α τ η. Προκαλούμενες ἀπὸ τὰ καινούργια καθήκοντα, ποὺ βάζει μπροστὰ στὴν κοινωνία ἡ ἐξέλιξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, οἱ καινούργιες κοινωνικὲς ἰδέες καὶ θεωρίες χαράζουν ἕνα δρόμο, γίνονται κληρονομιὰ τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ποὺ τὶς κινητοποιοῦνε καὶ τὶς ὀργανώνουν ἐνάντια στὶς δυνάμεις τῆς κοινωνίας ποὺ πεθαίνουνε, εὐκολύνοντας μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὴν ἀνατροπὴ τῶν δυνάμεων αὐτῶν ποὺ φρενάρουνε τὴν ἀνάπτυξη τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας.

Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο εἶναι πού, προκαλούμενες ἀπὸ τὰ ἐπιταχτικὰ καθήκοντα τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, τῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνικῆς ὑπόστασης, οἱ ἰδέες καὶ οἱ θεωρίες, οἱ κοινωνικές, οἱ θεσμοί, οἱ πολιτικοί, ἐνεργοῦν, κατόπι, οἱ ἴδιοι πάνω στὴν κοινωνικὴ ὑπόσταση, πάνω στὴν ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας, δημιουργῶντας τὶς ἀναγκαῖες συνθῆκες γιὰ τὴ λύση τῶν ἐπιταχτικῶν προβλημάτων τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, γιὰ νὰ κάνουνε δυνατὴ τὴν κατοπινή της ἐξέλιξη.

Ὁ Μὰρξ εἶπε σχετικὰ μ' αὐτό:

Ἡ θεωρία γίνεται δύναμη ὑλικὴ μόλις ἀγκαλιάσει τὶς μάζες. (K. Marx: Oeuvres philosophiques, Critique de la philosophie du droit de Hegel, t. I, p. 96, A. Costes, Paris, 1927. Traduction revue et corrigée.)

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νἄχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιδράσει πάνω στὶς συνθῆκες τῆς ὑλικῆς

ζωῆς τῆς κοινωνίας καὶ γιὰ νὰ κάνει πιὸ γρήγορη τὴν ἐξέλιξή τους, τὴν καλλιτέρεψή τους, τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου πρέπει νὰ στηρίζεται σὲ μιὰ κοινωνικὴ θεωρία, σὲ μιὰ κοινωνικὴ ἰδέα ποὺ νὰ ἑρμηνεύουν ἀκριβῶς τὶς ἀνάγκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, κ' ὕστερα, νἆναι ἱκανὲς νὰ βάλουνε σὲ κίνηση τὶς μεγάλες λαϊκὲς μάζες, ἱκανὲς νὰ τὶς κινητοποιήσουνε καὶ νὰ τὶς ὀργανώσουνε μέσα στὸν μεγάλο στρατὸ τοῦ κόμματος τοῦ προλεταριάτου, ποὺ θἆναι ἕτοιμος νὰ συντρίψει τὶς ἀντιδραστικὲς δυνάμεις καὶ νὰ ἀνοίξει τὸ δρόμο στὶς προοδευτικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας.

Ἡ κατάντια τῶν «οἰκονομιστῶν» (⁸) καὶ τῶν μενσεβίκων ἐξηγεῖται, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, κι' ἀπὸ τὸ γεγονὸς ποὺ δὲν ἀναγνωρίζανε τὸν ἐπιστρατευτικό, ὀργανωτικὸ καὶ μεταμορφωτικὸ ρόλο τῆς πρωτοποριακῆς θεωρίας, τῆς πρωτοποριακῆς ἰδέας. Πεσμένοι στὸν κοινὸ ματεριαλισμὸ κατεβάζανε τὸ ρόλο αὐτὸν περίπου στὸ μηδέν. Γι' αὐτὸ καταδικάζανε τὸ Κόμμα λέγοντας πὼς ἀδρανοῦσε καὶ φυτοζωοῦσε.

Αὐτὸ ποὺ κάνει τὴ δύναμη καὶ τὴ ζωντάνια τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ εἶναι τὸ ὅτι στηρίζεται σὲ μιὰ θεωρία πρωτοποριακή, ποὺ ἀντανακλᾷ ἀκριβῶς τὶς ἀνάγκες τῆς ἀνάπτυξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ ὅτι ἀνεβάζει τὴ θεωρία στὸ ψηλὸ ἐπίπεδο ποὺ τῆς ταιριάζει καὶ θεωρεῖ καθῆκον του νὰ χρησιμοποιήσει, πέρα γιὰ πέρα, τὴν ἐπιστρατευτική, ὀργανωτικὴ καὶ μεταμορφωτικὴ δύναμή της.

Κ' εἶναι μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ποὺ ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς λύνει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὸ κοινωνικὸ ὂν καὶ στὴν κοινωνικὴ συ-

νείδηση, ἀνάμεσα στίς συνθῆκες τῆς ἐξέλιξης τῆς ὑλικῆς ζωῆς καί στήν ἐξέλιξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας.

Ἕνα ζήτημα ἀπομένει νά διευκρινίσουμε: τί πρέπει νά ἐννοοῦμε, σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό ὑλισμό, μ' αὐτές τίς «συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας», πού, σέ τελευταία ἀνάλυση, καθορίζουνε τή φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας, τίς ἰδέες της, τίς ἰδεολογίες της, τούς θεσμούς της τούς πολιτικούς κ.τ.ρ.;

Τί εἶναι αὐτές οἱ «συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας»; Ποιά εἶναι τά χαραχτηριστικά τους γνωρίσματα;

Εἶναι βέβαιο πώς ἡ ἔννοια «συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας» περιέχει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τή φύση πού περιτριγυρίζει τήν κοινωνία, τό γεωγραφικό περιβάλλον, πού εἶναι μιά ἀπό τίς ἀπαραίτητες καί διαρκεῖς συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας καί πού, εἶναι φανερό, ἐπιδρᾶ στήν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας. Ποιός ὁ ρόλος τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος στήν κοινωνική ἐξέλιξη; Νἆναι τό γεωγραφικό περιβάλλον ἡ κύρια δύναμη πού καθορίζει τή φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας, τό χαραχτήρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος τῶν ἀνθρώπων, τό πέρασμα ἀπό ἕνα καθεστώς σέ ἄλλο;

Σ' αὐτή τήν ἐρώτηση ὁ ἱστορικός ὑλισμός ἀπαντάει ἀρνητικά.

Τό γεωγραφικό περιβάλλον εἶναι ἀναμφισβήτητα μιά ἀπό τίς διαρκεῖς καί ἀπαραίτητες συνθῆκες τῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας, καί εἶναι φανερό πώς ἐπιδρᾶ στήν ἐξέλιξη: κάνει πιό γρήγορο ἤ πιό ἀργό τό ρεῦμα τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Ἀλλά αὐτή ἡ ἐπίδραση δέν εἶναι

προσδιοριστική, γιατί οἱ ἀλλαγὲς καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας πραγματοποιοῦνται ἀσύγκριτα πιὸ γρήγορα ἀπὸ τὶς ἀλλαγὲς καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ γεωγραφικοῦ περιβάλλοντος. Μέσα σὲ τρεῖς χιλιάδες χρόνια, τρία διάφορα κοινωνικὰ καθεστῶτα ἀντικαταστάθηκανε στὴν Εὐρώπη: ἡ πρωτόγονη κομμούνα, ἡ σκλαβιὰ καὶ ἡ φεουδαρχία· καὶ πρὸς τ' ἀνατολικὰ τῆς Εὐρώπης, στὸ ἔδαφος τῆς Ε.Σ.Σ.Δ., τέσσερα. Ὡστόσο, μέσα στὴν ἴδια περίοδο, οἱ γεωγραφικὲς συνθῆκες τῆς Εὐρώπης ἢ δὲν ἀλλάξανε καθόλου, ἢ ἀλλάξανε τόσο λίγο ποὺ κ' οἱ ἴδιοι οἱ γεωγράφοι ἀποφεύγουνε νὰ μιλήσουνε σχετικά. Κι' αὐτὸ τὸ καταλαβαίνομε εὔκολα. Γιὰ νὰ γίνουν ἀλλαγὲς τόσο μικρῆς σημασίας, χρειάζονται ἑκατομμύρια χρόνια, ἐνῶ ἀρκοῦνε μερικὲς ἑκατοντάδες χρόνια ἢ δυὸ χιλιάδες χρόνια περίπου γιὰ νὰ μεσολαβήσουνε ἀλλαγές, καὶ μάλιστα πολὺ σημαντικές, στὸ κοινωνικὸ καθεστὼς τῶν ἀνθρώπων.

Ἀπ' αὐτὸ βγαίνει πὼς τὸ γεωγραφικὸ περιβάλλον δὲν μπορεῖ νἆναι ἡ κύρια αἰτία, ἡ προσδιοριστικὴ αἰτία τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης, γιατί αὐτὸ ποὺ μένει περίπου ἀμετάβλητο δεκάδες χιλιάδες χρόνια δέν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ κύρια αἰτία τῆς ἐξέλιξης ἐκείνου ποὺ ἐπιδέχεται ριζικὲς ἀλλαγὲς μέσα σὲ μερικὲς ἑκατοντάδες χρόνια.

Εἶναι βέβαιο πὼς ἡ αὔξηση καὶ ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ περιέχονται κι'αὐτὲς στὴν ἔννοια «συνθῆκες τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας», γιατί οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἕνα ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῶν συνθηκῶν τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας καὶ χωρὶς ἕνα ἐλάχιστο ὅρο,

ἕνα μίνιμουμ ἀνθρώπων δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ὑπάρξει καμμιὰ ὑλικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας. Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ δὲ θὰ μποροῦσε νἄτανε ἡ κύρια δύναμη ποὺ προσδιορίζει τὸν χαραχτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος τῶν ἀνθρώπων;

Καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς ἀπαντάει ἀρνητικά.

Ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἐπιδρᾶ, βέβαια, στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, τὴν διευκολύνει ἢ τὴν ἀργοπορεῖ, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ κύρια δύναμη τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης. Κ' ἡ ἐπίδρασή της πάνω στὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη δὲν μπορεῖ νᾶναι προσδιοριστική, γιατὶ ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ, μονάχη της, δὲν μᾶς δίνει τὴ λύση τοῦ προβλήματος: Γιατὶ τὸ α' κοινωνικὸ καθεστὼς τὸ διαδέχεται ἀκριβῶς τὸ β' καινούργιο κοινωνικὸ καθεστὼς κι' ὄχι κανένα ἄλλο; Γιατὶ τὴν πρωτόγονη κομμούνα τὴ διαδέχεται, ἀκριβῶς, ἡ σκλαβιά; Τὴ σκλαβιά, τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς; Τὸ φεουδαρχικὸ καθεστὼς τὸ διαδέχεται τὸ ἀστικὸ καὶ ὄχι κανένα ἄλλο καθεστώς;

Ἂν ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ ἦταν ἡ δύναμη ποὺ καθορίζει τὴν κοινωνικὴ ἐξέλιξη, μιὰ μεγαλείτερη πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ θἄπρεπε νὰ φέρνει ἀναγκαστικὰ ἕνα τύπο ἀνώτερου κοινωνικοῦ καθεστῶτος. Ἀλλά, στὴν πραγματικότητα, δὲ συμβαίνει τίποτα τέτοιο. Ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Κίνα εἶναι τέσσερις φορὲς μεγαλείτερη ἀπ' ὅ,τι εἶναι στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες· κι' ὅμως οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες βρίσκονται σὲ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὴν Κίνα, ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς κοινωνικῆς ἐξέλιξης: στὴν

Κίνα κυριαρχεῖ σήμερα ἕνα μισοφεουδαρχικὸ καθεστώς, ἐνῶ στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, ἀπὸ πολὺν καιρό, φτάσανε τὸ ἀνώτερο στάδιο τῆς καπιταλιστικῆς ἐξέλιξης. Ἡ πυκνότητα τοῦ πληθυσμοῦ στὸ Βέλγιο εἶναι δέκα ἐννέα φορὲς μεγαλείτερη ἀπ' ὅ,τι στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες καὶ εἴκοσι ἕξ φορὲς μεγαλείτερη ἀπ' ὅ,τι στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. Κι' ὅμως οἱ Ἑνωμένες Πολιτεῖες βρίσκονται σ' ἕνα ἐπίπεδο ἀνώτερο ἀπ' ὅ,τι τὸ Βέλγιο, ἀπὸ ἄποψη κοινωνικῆς ἐξέλιξης· καὶ συγκρίνοντάς το μὲ τὴν Ε.Σ.Σ.Δ., τὸ Βέλγιο καθυστερεῖ ὁλόκληρη μιὰν ἱστορικὴν ἐποχή: στὸ Βέλγιο κυριαρχεῖ τὸ κεφαλαιοκρατικὸ καθεστώς, ἐνῶ ἡ Ε.Σ.Σ.Δ. τέλειωσε κιόλας μὲ τὸν καπιταλισμό, ἐγκαθίδρυσε τὸ σοσιαλισμό. Ἀπὸ τὰ παραπάνω βγαίνει ὅτι ἡ αὔξηση τοῦ πληθυσμοῦ δὲν εἶναι καὶ δὲν μπορεῖ νἆναι ἡ κύρια δύναμη τῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας, ἡ δύναμη ποὺ καθορίζει τὸ χαραχτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὴ φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας.

Καὶ ποιὰ νἆναι, λοιπόν, μέσα στὸ σύστημα τῶν συνθηκῶν τῆς ὑλικῆς ζωῆς τῆς κοινωνίας, ἡ κύρια δύναμη ποὺ προσδιορίζει τὴ φυσιογνωμία τῆς κοινωνίας, τὸ χαραχτῆρα τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὴν ἐξέλιξη τῆς κοινωνίας ἀπὸ ἕνα καθεστὼς σ' ἕνα ἄλλο;

Ὁ ἱστορικὸς ὑλισμὸς θεωρεῖ ὅτι αὐτὴ ἡ δύναμη εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀπόχτησης τῶν μέσων γιὰ τὴν ὕπαρξη, τῶν ἀπαραίτητων μέσων γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ὁ τρόπος τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν: τῆς τροφῆς, τῶν ρούχων, τῶν παπουτσιῶν, τῆς στέγης, τῆς καύσιμης ὕλης, τῶν ὀρ-

γάνων παραγωγῆς κ.τ.ρ., τῶν ἀγαθῶν ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ζήσει καὶ νὰ ἐξελιχτῆ ἡ κοινωνία.

Γιὰ νὰ ζήσει κανεὶς χρειάζεται τροφή, ροῦχα, παπούτσια, σπίτι, καύσιμη ὕλη κ.τ.ρ. Γιὰ νἄχει αὐτὰ τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ πρέπει νὰ τὰ παράγει. Καὶ γιὰ νὰ τὰ παράγει πρέπει νἄχει τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς, ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους οἱ ἄνθρωποι παράγουνε τὴν τροφή, τὰ ροῦχα, τὰ παπούτσια, τὸ σπίτι, τὴν καύσιμη ὕλη κ.τ.ρ. Πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς νὰ παράγει αὐτὰ τὰ ὄργανα, πρέπει νὰ ξέρει νὰ τὰ χρησιμοποιεῖ.

Τὰ ὄ ρ γ α ν α τ ῆ ς π α ρ α γ ω γ ῆ ς, ποὺ μὲ τὴ βοήθειά τους παράγονται τὰ ὑλικὰ ἀγαθά, οἱ ἄ ν θ ρ ω π ο ι, ποὺ μεταχειρίζονται αὐτὰ τὰ ὄργανα τῆς παραγωγῆς καὶ παράγουνε τὰ ὑλικὰ ἀγαθὰ χάρη σὲ κάποια π ε ῖ ρ α π α ρ α γ ω γ ῆ ς καὶ χάρη στὶς σ υ ν ή θ ε ι ε ς τ ῆ ς δ ο υ λ ε ι ᾶ ς, νάτα τὰ στοιχεῖα, πού, παρμένα ὅλα μαζί, κάνουνε τὶς π α ρ α γ ω γ ι κ ὲ ς δ υ ν ά μ ε ι ς τῆς κοινωνίας.

Ἀλλὰ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἄποψη τῆς παραγωγῆς, μιὰ ἄποψη τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς, ἄποψη ποὺ δείχνει τὸν τρόπο, τὸ φέρσιμο, τῶν ἀνθρώπων μπροστὰ στ' ἀντικείμενα καὶ στὶς δυνάμεις τῆς φύσης, ποὺ χρησιμοποιοῦνε γιὰ τὴν παραγωγὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ ἄλλη ἄποψη τῆς παραγωγῆς, ἡ ἄλλη ἄποψη τοῦ τρόπου τῆς παραγωγῆς εἶναι οἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων ἀναμεταξύ τους, μέσα στὸ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς, οἱ σ χ έ σ ε ι ς π α ρ α γ ω γ ῆ ς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους. Στὴν πάλη τους μὲ τὴ φύση, ποὺ τὴν ἐκμεταλλεύονται γιὰ τὴν παραγωγὴ

τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἀπομονωμένοι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον, δὲν εἶναι ἄτομα ξέχωρα. Παράγουνε ἀπὸ κοινοῦ, ὁμάδες-ὁμάδες. Γι' αὐτό, κάτω ἀπ' ὁποιεσδήποτε συνθῆκες, ἡ παραγωγὴ εἶναι κοινωνικὴ παραγωγή. Στὴν παραγωγὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, οἱ ἄνθρωποι ἀποκαταστaίνουν ἀναμεταξύ τους τέτοιες ἢ τέτοιες σχέσεις μέσα στὴν παραγωγή, ἀποκαταστaίνουν τέτοιες ἢ τέτοιες σχέσεις παραγωγῆς. Οἱ σχέσεις αὐτὲς μποροῦν νἆναι σχέσεις συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοήθειας ἀνάμεσα στοὺς ἐλεύθερους ἀπὸ κάθε ἐκμετάλλευση ἀνθρώπους. Μποροῦνε νἆναι σχέσεις κυριαρχίας καὶ ὑποταγῆς. Τέλος, μποροῦνε νἆναι σχέσεις μετάβασης ἀπὸ μιὰ μορφὴ σχέσεων παραγωγῆς σὲ μιὰν ἄλλη. Ἀλλὰ ὁποιοσδήποτε κι' ἂν εἶναι ὁ χαραχτήρας ποὺ κρύβουνε οἱ σχέσεις παραγωγῆς, οἱ σχέσεις αὐτὲς εἶναι πάντοτε, κάτω ἀπὸ ὅλα τὰ καθεστῶτα, στοιχεῖο ἀπαραίτητο τῆς παραγωγῆς, ὅσο κ' οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας.

Στὴν παραγωγή, λέει ὁ Μάρξ, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐνεργοῦνε μόνο πάνω στὴ φύση, ἀλλὰ καὶ ἀναμεταξύ τους. Παράγουν μονάχα συνεργαζόμενοι μ' ἕνα τρόπο καθορισμένο καὶ ἀνταλλάσσοντας, ἀναμεταξύ τους, τὶς ἐνέργειές τους. Γιὰ νὰ παράγουνε, ἀποχτοῦνε σχέσεις ἀναμεταξύ τους καθορισμένες καὶ μόνο μέσα στὰ ὅρια αὐτῶν τῶν σχέσεων τῶν κοινωνικῶν πραγματοποιεῖται ἡ ἐνέργειά τους πάνω στὴ φύση, ποὺ γίνεται ἡ παραγωγή. (K. Marx : Travail salarié et capital, p. 15, Bureau d'éditions, Paris, 1937. Traduction revue et corrigée.)

Ἀπ' αὐτὰ βγαίνει πὼς ἡ παραγωγή, ὁ τρό-

πος παραγωγῆς, ἀγκαλιάζει τόσο τίς παραγωγικές δυνάμεις τῆς κοινωνίας, ὅσο καί τίς σχέσεις παραγωγῆς ἀνάμεσα στούς ἀνθρώπους, καί εἶναι ἡ ἐνσάρκωση τῆς ἕνωσής τους μέσα στό «προτσές» τῆς παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Μιά ἀπό τίς ἰδιότητες τῆς παραγωγῆς, ἡ πρώτη, εἶναι ὅτι ποτέ δέν σταματάει σ' ἕνα ὁρισμένο σημεῖο γιά πολύν καιρό, γιά μιά μεγάλη περίοδο. Βρίσκεται πάντα στό δρόμο τῆς ἀλλαγῆς καί τῆς ἐξέλιξης. Κι' ἀκόμα, ἡ ἀλλαγή τοῦ τρόπου παραγωγῆς φέρνει τήν ἀναπόφευχτην ἀλλαγή ὁλόκληρου τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος, τῶν κοινωνικῶν ἰδεῶν, τῶν πολιτικῶν ἰδεολογιῶν καί τῶν πολιτικῶν θεσμῶν. Ἡ ἀλλαγή τοῦ τρόπου παραγωγῆς προκαλεῖ τή μεταποίηση ὅλου τοῦ κοινωνικοῦ καί τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Στούς διαφόρους βαθμούς τῆς ἐξέλιξης, οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦνε διάφορα μέσα παραγωγῆς, ἤ, πιό ἁπλά, οἱ ἄνθρωποι ζοῦνε ἕνα εἶδος ζωῆς διαφορετικιᾶς. Στήν περίοδο τῆς πρωτόγονης κομμούνας ὑπάρχει ἕνας τρόπος παραγωγῆς. Κάτω ἀπό τό καθεστώς τῆς σκλαβιᾶς ἕνας ἄλλος. Κάτω ἀπό τή φεουδαρχία, ἕνας τρίτος καί συνέχεια. Τό κοινωνικό καθεστώς τῶν ἀνθρώπων, ἡ πνευματική τους ζωή, οἱ ἰδεολογίες τους, οἱ πολιτικοί τους θεσμοί διαφέρουνε, σύμφωνα μέ τούς τρόπους παραγωγῆς.

Ἡ ἴδια ἡ κοινωνία, οἱ ἰδέες της, οἱ θεωρίες της, οἱ ἰδεολογίες της καί οἱ πολιτικοί θεσμοί της ἀνταποκρίνονται, οὐσιαστικά, στόν τρόπο παραγωγῆς τῆς κοινωνίας.

Ή, πιό άπλά: Τέτοιο είδος ζωής, τέτοιο καί τό είδος τής σκέψης.

Αύτό πάει νά πεί πώς ή ίστορία τής έξέλιξης τής κοινωνίας είναι, πρώτα άπ' όλα, ή ίστορία τής έξέλιξης τής παραγωγής, ή ίστορία τών τρόπων παραγωγής, πού ό ένας διαδέχεται τόν άλλον άνάμεσα στούς αίώνες, ή ίστορία τής έξέλιξης τών παραγωγικών δυνάμεων καί τών σχέσεων παραγωγής άνάμεσα στούς άνθρώπους.

Κατά συνέπεια, ή ίστορία τής κοινωνικής έξέλιξης είναι καί ή ίστορία τών παραγωγών, έκείνων πού παράγουνε τά ύλικά άγαθά, ή ίστορία τών έργαζομένων μαζών, πού είναι οί θεμελιώδεις δυνάμεις τού «προτσές» τής παραγωγής καί παράγουνε τά ύλικά άγαθά, τά άπαραίτητα γιά τήν ύπαρξη τής κοινωνίας.

Κατά συνέπεια, ή ίστορική έπιστήμη, άν θέλει νάναι πραγματική έπιστήμη, δέν μπορεί πιά νά περιορίζει τήν ίστορία τής κοινωνικής έξέλιξης στίς πράξεις τών βασιλιάδων καί τών άρχηγών τών στρατών, στίς πράξεις τών «καταχτητών» καί τών «δυναστών» τών κρατών. Ή ίστορική έπιστήμη πρέπει ν' άσχολείται, πρώτ' άπ' όλα, μέ τήν ίστορία τών παραγωγών τών ύλικών άγαθών, μέ τήν ίστορία τών έργαζομένων μαζών, μέ τήν ίστορία τών λαών.

Κατά συνέπεια, τό κλειδί πού μάς έπιτρέπει ν' άνακαλύψουμε τούς νόμους τής ίστορίας τής κοινωνίας, πρέπει ν' άναζητηθή, όχι μέσα στό μυαλό τών άνθρώπων, όχι στίς ίδεολογίες καί στίς ίδέες τής κοινωνίας, άλλά στόν τρόπο παραγωγής, πού έφαρμόζεται άπό τήν κοινωνία σέ κάθε όρισμένη περίοδο τής ίστορίας, στήν οίκονομική ύπόσταση τής κοινωνίας.

Κατὰ συνέπεια, τὸ πρωταρχικὸ καθῆκον τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης εἶναι ἡ μελέτη καὶ ἡ ἀνακάλυψη τῶν νόμων τῆς παραγωγῆς, τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν σχέσεων παραγωγῆς, τῶν νόμων τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας.

Κατὰ συνέπεια, ἂν τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου θέλει νὰ εἶναι ἕνα πραγματικὸ κόμμα, πρέπει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, νὰ κάνει χτῆμα του τὴν ἐπιστήμη τῶν νόμων τῆς ἐξέλιξης τῆς παραγωγῆς, τῶν νόμων τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας.

Κατὰ συνέπεια, γιὰ νὰ μὴν κάνει λάθη στὴν πολιτική, τὸ κόμμα τοῦ προλεταριάτου, τόσο στὴν κατάρτιση τοῦ προγράμματός του, ὅσο καὶ στὴν πρακτική του δράση, πρέπει, πρῶτ' ἀπ' ὅλα, νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς ἐξέλιξης τῆς παραγωγῆς, ἀπὸ τοὺς νόμους τῆς οἰκονομικῆς ἐξέλιξης τῆς κοινωνίας.

Ἡ δεύτερη ἰδιότητα τῆς παραγωγῆς εἶναι τὸ ὅτι οἱ ἀλλαγές της καὶ ἡ ἐξέλιξή της ἀρχίζουνε πάντοτε ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καί, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν ὀργάνων παραγωγῆς. Κατὰ συνέπεια, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι τὸ στοιχεῖο τὸ πιὸ εὐκολομετάβολο καὶ τὸ πιὸ ἐπαναστατικὸ τῆς παραγωγῆς. Πρῶτα, τροποποιοῦνται καὶ ἐξελίσσονται οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, κ' ὕστερα, καθὼς μπαίνουν σὲ κίνηση οἱ μετατροπὲς αὐτὲς καὶ σύμφωνα μὲ τὶς μετατροπὲς αὐτές, μετατρέπονται οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, οἱ οἰκονομικές τους σχέσεις. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, ὡστόσο, πὼς

οἱ σχέσεις παραγωγῆς δὲν ἐπιδροῦν πάνω στὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ πὼς οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις εἶναι ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὶς σχέσεις παραγωγῆς. Οἱ σχέσεις παραγωγῆς, ποὺ ἡ ἐξέλιξή τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐνεργοῦν, μὲ τὴ σειρά τους, πάνω στὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ποὺ τὶς ἐπιταχύνουν ἢ τὶς ἀργοποροῦνε. Κι' ἀκόμα, εἶναι ἐνδιαφέρο νὰ σημειωθῆ πώς, οἱ σχέσεις παραγωγῆς δὲν θὰ μπορούσανε ν' ἀργοπορήσουνε γιὰ πολὺ τὴν ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ νὰ βρεθοῦν σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἀνάπτυξη αὐτή, γιατὶ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν μποροῦνε νὰ ἐξελιχθοῦνε πλέρια, παρὰ μόνο στὴν περίπτωση ποὺ οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνταποκρίνονται στὸ χαραχτήρα, στὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων κι' ἀνοίγουν τὸ δρόμο τῆς ἐξέλιξης τῶν δυνάμεων αὐτῶν. Γι' αὐτό, ὅσο κι' ἂν καθυστεροῦν οἱ σχέσεις παραγωγῆς σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, εἶναι ὑποχρεωμένες, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ν' ἀνταποκριθοῦνε πρὸς τὸ ἐπίπεδο τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, πρὸς τὸν χαραχτήρα αὐτῶν τῶν δυνάμεων—κι' αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ πραγματικὰ γίνεται. Στὴν ἀντίθετη περίπτωση, ἡ ἑνότητα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ τῶν σχέσεων παραγωγῆς, μέσα στὸ παραγωγικὸ σύστημα, θὰ κινδύνευε πάρα πολύ, θἄσπαγε τὸ σύνολο τῆς παραγωγῆς, θἄχαμε μιὰ κρίση τῆς παραγωγῆς, τὴν καταστροφὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Οἱ οἰκονομικὲς κρίσεις στὶς καπιταλιστικὲς χῶρες—ὅπου ἡ καπιταλιστικὴ ἀτομικὴ ἰδιοχτη-

σία τῶν μέσων παραγωγῆς εἶναι σὲ ὁλοφάνερη ἀντίθεση μὲ τὸν κοινωνικὸ χαραχτήρα τοῦ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς, μὲ τὸν χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων—εἶναι ἕνα παράδειγμα τῆς ἀσυμφωνίας, ποὺ ὑπάρχει ἀνάμεσα στὶς σχέσεις παραγωγῆς καὶ στὸν χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἕνα παράδειγμα τῆς σύγκρουσής τους. Οἱ οἰκονομικὲς κρίσεις ποὺ ὁδηγοῦνε στὴν καταστροφὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀσυμφωνίας. Κι' ἀκόμα, αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ἀσυμφωνία εἶναι ἡ οἰκονομικὴ βάση τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης, ποὺ ἔρχεται νὰ καταστρέψει τὶς σχέσεις παραγωγῆς ποὺ ὑπάρχουνε καὶ νὰ δημιουργήσει νέες σχέσεις σύμφωνες μὲ τὸ χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Κι' ἀντίθετα, ἡ σοσιαλιστικὴ οἰκονομία στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., ὅπου ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς εἶναι σὲ τέλεια συμφωνία μὲ τὸν κοινωνικὸ χαραχτήρα τοῦ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς, κι' ὅπου, ὅπως εἶναι ἑπόμενο, δὲν ὑπάρχουν οἰκονομικὲς κρίσεις, οὔτε καταστροφὴ τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, εἶναι ἕνα παράδειγμα τῆς τέλειας συμφωνίας ἀνάμεσα στὶς σχέσεις παραγωγῆς καὶ στὸν χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Κατὰ συνέπεια, οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις δὲν εἶναι μόνο τὸ στοιχεῖο τὸ πιὸ εὐκολομετάβολο καὶ τὸ πιὸ ἐπαναστατικὸ τῆς παραγωγῆς. Εἶναι καὶ τὸ στοιχεῖο ποὺ καθορίζει τὴν ἐξέλιξη παραγωγῆς.

Τέτοιες οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, τέτοιες πρέπει νἆναι καὶ οἱ σχέσεις τῆς παραγωγῆς.

Ἂν ἡ κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνά-

μεων δείχνει μέ ποιά ὄργανα παραγωγῆς οἱ ἄνθρωποι παράγουνε τά ὑλικά ἀγαθά, πού τούς εἶναι ἀπαραίτητα, ἡ κατάσταση τῶν σχέσεων παραγωγῆς φανερώνει σέ ποιανοῦ κατοχή βρίσκονται τά μέσα παραγωγῆς (ἡ γῆ, τά δάση, τά νερά, τό ὑπέδαφος, οἱ πρῶτες ὕλες, τά ὄργανα παραγωγῆς, τά ἐκμεταλλεύσιμα χτίρια, τά μέσα συγκοινωνίας καί μεταφορᾶς κ.τ.ρ.). Φανερώνει σέ ποιανοῦ διάθεση βρίσκονται τά μέσα παραγωγῆς: στή διάθεση ὁλόκληρης τῆς κοινωνίας, ἤ στή διάθεση ἀτόμων, ὁμάδων ἤ τάξεων, πού τά χρησιμοποιοῦνε γιά νά ἐκμεταλλεύουνται ἄλλα ἄτομα, ὁμάδες ἤ τάξεις.

Νά ὁ σχηματικός πίνακας τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἀπό τά παλιότερα χρόνια ὥς τά σήμερα: Πέρασμα ἀπό τά χοντροκομμένα πέτρινα ἐργαλεῖα στό τόξο καί τά βέλη, κ' ὕστερα, ἀπό τό κυνήγι στό μέρωμα τῶν ζώων καί στήν πρωτόγονη χτηνοτροφία· ἀπό τά πέτρινα στά μετάλλινα ἐργαλεῖα (σιδερένια ἀξίνα, ἄροτρο μέ σιδερένιο ὑννί (10) κ.τ.ρ.), κ' ὕστερα πέρασμα στήν καλλιέργεια τῶν φυτῶν, στή γεωργία· καινούργια τελειοποίηση τῶν μετάλλινων ἐργαλείων γιά τό δούλεμα τῶν ὑλικῶν, ἐμφάνιση τῆς σιδεράδικης σχάρας μέ φυσούνι καί τῶν πήλινων, κ' ὕστερα, ἐξέλιξη τῶν ἐπαγγελμάτων, χωρισμός τῶν ἐπαγγελμάτων καί τῆς γεωργίας, ἀνάπτυξη ἐπαγγελμάτων πού ἦταν ἀνεξάρτητα ἀναμεταξύ τους, καί, κατόπι, τῆς χεροτεχνίας· πέρασμα ἀπό τά ἐργαλεῖα τῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς στή μηχανή καί μετατροπή τῆς βιοτεχνικῆς-χεροτεχνικῆς παραγωγῆς σέ μηχανική παραγωγή· πέρασμα στό σύστημα τῶν μηχανῶν καί ἐμφάνιση

τῆς σύγχρονης μεγάλης μηχανικῆς βιομηχανίας: Τέτοιος, σὲ πολὺ γενικὲς γραμμές, εἶναι ὁ συνολικὸς πίνακας τῆς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας. Καὶ βγαίνει μόνο του, πὼς ἡ ἐξέλιξη καὶ ἡ τελειοποίηση τῶν ὀργάνων παραγωγῆς γίνανε ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ποὺ ἔχουνε σχέση μὲ τὴν παραγωγή, κι' ὄχι ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ συνέπεια, ταυτόχρονα μὲ τὴν ἀλλαγὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν ὀργάνων παραγωγῆς, κ' οἱ ἄνθρωποι - στοιχεῖο κύριο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων—ἀλλάζουνε καὶ ἐξελίσσονται. Ἡ πεῖρα τους παραγωγῆς, οἱ συνήθειές τους δουλειᾶς, ἡ ἐπιτηδειότητά τους στὸ νὰ μεταχειρίζουνται τὰ ὄργανα παραγωγῆς ἀλλάξανε κ' ἐξελιχθήκανε.

Κ' εἶναι σύμφωνα μ' αὐτὲς τὶς ἀλλαγὲς καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, μέσα στὸ ξετύλιγμα τῆς ἱστορίας, ποὺ ἀλλάξανε κ' ἐξελιχθῆκαν οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, οἱ οἰκονομικές τους σχέσεις.

Ἡ ἱστορία ἀναφέρει πέντε θεμελιώδεις τύπους σχέσεων παραγωγῆς: Τὴν πρωτόγονη κομμούνα, τὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς, τὴ φεουδαρχία, τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς καὶ τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς.

Κάτω ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς πρωτόγονης κομμούνας, ἡ ὁμαδικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς εἶναι ἡ βάση τῶν σχέσεων παραγωγῆς· αὐτό, ποὺ ἀνταποκρίνεται, στὴν οὐσία, πρὸς τὸν χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων σ' αὐτὴ τὴν περίοδο. Τὰ πέτρινα ἐργα-

λεῖα, ὅπως καὶ τὸ τόξο καὶ τὰ βέλη, ποὺ φανήκανε πιὸ ἀργά, δὲν ἐπιτρέπανε στοὺς ἀνθρώπους νὰ παλαίβουνε ἕνας-ἕνας ἐνάντια στὶς δυνάμεις τῆς φύσης καὶ στὰ ἄγρια θηρία. Γιὰ νὰ μαζέψουνε τοὺς καρποὺς στὰ δάση, γιὰ νὰ ψαρέψουνε, γιὰ νὰ χτίσουνε κάποιο σπίτι ἁπλό, οἱ ἄνθρωποι ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δουλεύουν ἀπὸ κοινοῦ, ἂν δὲν θέλανε νὰ πεθάνουν ἀπ' τὴν πεῖνα ἢ νὰ πέσουνε θύματα τῶν γειτονικῶν φυλῶν ἢ τῶν θηρίων. Ἡ δουλειὰ ἀπὸ κοινοῦ ὁδηγεῖ στὴν κοινὴ ἰδιοχτησία, στὴν κοινοχτημοσύνη τῶν μέσων παραγωγῆς καὶ στὴν κοινὴ ἰδιοχτησία τῶν προϊόντων. Ἐδῶ, δὲν ὑπάρχει ἀκόμα ἡ ἰδέα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοχτησίας τῶν μέσων παραγωγῆς, ἐχτὸς ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία μερικῶν ὀργάνων παραγωγῆς, ποὺ εἶναι καὶ ὅπλα γιὰ ἄμυνα ἐνάντια στὰ ἄγρια θηρία. Ἐδῶ, δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἐκμετάλλευση, οὔτε τάξεις.

Κάτω ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς, εἶναι ἡ κυριότητα τοῦ ἀφέντη τῶν σκλάβων πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ στὸν ἐργαζόμενο, τὸν σκλάβο—ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν πουλήσει, νὰ τὸν ἀγοράσει, νὰ τὸν σκοτώσει ὅπως τὰ ζῶα—ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Τέτοιες σχέσεις παραγωγῆς ἀνταποκρίνονται, στὴν οὐσία, πρὸς τὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων αὐτῆς τῆς περιόδου. Ἀντὶ πέτρινα ἐργαλεῖα, οἱ ἄνθρωποι διαθέτουνε, τώρα, μετάλλινα ὄργανα. Στὴ θέση μιᾶς οἰκονομίας περιορισμένης στὸ φτωχὸ καὶ πρωτόγονο κυνήγι, ποὺ δὲν ξέρει οὔτε τὴν χτηνοτροφία, οὔτε τὴν γεωργία, βλέπουμε νὰ ἐμφανίζεται ἡ χτηνοτροφία, ἡ γεωργία, ἐπαγγέλματα, ἡ κα-

τανομὴ τῆς δουλειᾶς σ' αὐτοὺς τοὺς διάφορους κλάδους τῆς παραγωγῆς· βλέπουμε νὰ ἐμφανίζεται ἡ δυνατότητα τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν προϊόντων ἀνάμεσα σὲ ἄτομα, κι' ἀνάμεσα σὲ ὁμάδες, ἡ δυνατότητα μιᾶς συγκέντρωσης τοῦ πλούτου στὰ χέρια ἑνὸς μικροῦ ἀριθμοῦ, ἡ πραγματικὴ συγκέντρωση τῶν μέσων παραγωγῆς στὰ χέρια μιᾶς μειοψηφίας, ἡ δυνατότητα τῆς ὑποταγῆς τῆς πλειοψηφίας στὴ μειοψηφία καὶ ἡ μετατροπὴ τῆς πλειοψηφίας τῶν ἀνθρώπων σὲ σκλάβους. Ἐδῶ, δὲν ὑπάρχει πιὰ ἐλεύθερη καὶ κοινὴ δουλειὰ ὅλων τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας μέσα στὸ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς. Ἐδῶ κυριαρχεῖ ἡ ἀναγκαστικὴ δουλειὰ τῶν σκλάβων, ποὺ τοὺς ἐκμεταλλεύονται οἱ ἀφεντάδες ποὺ δὲ δουλεύουν. Γι' αὐτό, δὲν ὑπάρχει πιὰ οὔτε κοινοχτημοσύνη μέσων παραγωγῆς, οὔτε κοινοχτημοσύνη προϊόντων. Ἀντικαταστάθηκεν ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία. Ἐδῶ, ὁ ἀφέντης τῶν σκλάβων εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ κύριος ἰδιοχτήτης, ὁ ἀπόλυτος ἰδιοχτήτης.

Πλούσιοι καὶ φτωχοί, ἐκμεταλλευτὲς κ' ἐκμεταλλευόμενοι, ἄνθρωποι ποὔχουν ὅλα τὰ δικαιώματα καὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔχουνε κανένα δικαίωμα, μιὰ τραχειὰ ταξικὴ πάλη ἀνάμεσό τους: τέτοιος ὁ πίνακας τοῦ καθεστῶτος τῆς σκλαβιᾶς.

Κάτω ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς φεουδαρχίας, εἶναι ἡ κυριότητα τοῦ φεουδάρχη δεσπότη πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ ἡ περιορισμένη κυριότητά του πάνω στὸν ἐργαζόμενο—εἶναι ὁ δουλοπάροικος, ποὺ ὁ φεουδάρχης δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ τὸν σκοτώσει, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ τὸν πουλήσει καὶ νὰ τὸν ἀγοράσει—ποὺ ἀποτελεῖ τὴ

βάση τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἡ ἰδιοχτησία τοῦ φεουδάρχη συνυπάρχει μαζὶ μὲ τὴν ἀτομικὴ ἰδιοχτησία τοῦ χωριάτη καὶ τοῦ βιοτέχνη πάνω στὰ ὄργανα παραγωγῆς καὶ πάνω στὴν ἀτομική του οἰκονομία, ποὺ βασίζεται πάνω στὴν προσωπικὴ δουλειά. Αὐτὲς οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνταποκρίνονται, στὴν οὐσία, πρὸς τὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων αὐτῆς τῆς περιόδου. Τὸ δούλεμα τοῦ σίδερου καὶ τὰ χυτήρια τελειοποιοῦνται, γενικεύεται ἡ χρησιμοποίηση τοῦ ἄροτρου καὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ ὑφαντῆ, συνεχὴς ἀνάπτυξη τῆς γεωργίας, τῆς κηπουρικῆς, τῆς ἀμπελουργίας καὶ τῶν κρασιῶν, τῆς παραγωγῆς λαδιοῦ· ἐμφάνιση ἐργοστασίων πλάϊ στὰ βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια, τέτοια εἶναι τὰ χαραχτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς κατάστασης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων.

Οἱ καινούργιες παραγωγικὲς δυνάμεις ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸν ἐργαζόμενο νὰ δείξει κάποια πρωτοβουλία στὴν παραγωγή, γοῦστο στὰ ἔργα του, ἐνδιαφέρο στὴ δουλειά. Γι' αὐτὸ κι' ὁ φεουδάρχης, ἀφίνοντας τὸ σκλάβο, ποὺ δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ ποὺ τοῦ λείπει ὁλότελα ἡ πρωτοβουλία, προτιμάει νἄχει νὰ κάνει μ' ἕνα δουλοπάροικο, ποὺ ὁ ἴδιος κάνει ἐκμετάλλευση τῶν ἱκανοτήτων του δουλειᾶς, διαθέτει τὰ παραγωγικά του ἐργαλεῖα καὶ ἔχει κάποιο ἐνδιαφέρο γιὰ τὴ δουλειά, ἐνδιαφέρο ἀπαραίτητο γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὴ γῆ καὶ νὰ πληρώσει, ἀνάλογα μὲ τὴ σοδειά του, ἕνα μέρος ἀπ' τὰ προϊόντα του στὸ φεουδάρχη.

Ἐδῶ, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοχτησία ἐξακολουθεῖ νὰ ἐξελίσσεται. Ἡ ἐκμετάλλευση εἶναι περίπου τόσο σκληρή, ὅσο καὶ κάτω ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῆς

σκλαβιᾶς· μόλις ἔχει λαφράσει λίγο. Ἡ ταξικὴ πάλη ἀνάμεσα στοὺς ἐκμεταλλευτὲς καὶ στοὺς ἐκμεταλλευομένους εἶναι τὸ οὐσιῶδες χαραχτηριστικὸ τοῦ φεουδαρχικοῦ καθεστῶτος.

Κάτω ἀπὸ τὸ καπιταλιστικὸ καθεστὼς εἶναι ἡ καπιταλιστικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν σχέσεων παραγωγῆς : ἡ κυριότητα πάνω στοὺς παραγωγούς, στοὺς μεροκαματιάρηδες ἐργάτες, δὲν ὑπάρχει πιά· ὁ κεφαλαιοκράτης δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τοὺς σκοτώσει, οὔτε νὰ τοὺς πουλήσει, γιατὶ ἔχουν ἀπελευθερωθῆ ἀπὸ κάθε προσωπικὴ ἐξάρτηση· ἔχουν ὅμως στερηθῆ ἀπὸ τὰ μέσα παραγωγῆς καὶ γιὰ νὰ μὴν πεθάνουν ἀπ' τὴν πείνα εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ πουλᾶνε τὴν δύναμη τῆς δουλειᾶς τους στὸν κεφαλαιοκράτη καὶ νὰ ὑποφέρουνε τὸ ζυγὸ τῆς ἐκμετάλλευσης. Πλάϊ στὴν καπιταλιστικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ὑπάρχει ἡ ἀτομικὴ κυριαρχία τοῦ ἀγρότη καὶ τοῦ ἀπελευθερωμένου ἀπὸ τὴ δουλοπαροικία τεχνίτη πάνω στὰ μέσα παραγωγῆς καὶ αὐτὴ ἡ κυριαρχία, βασισμένη πάνω στὴν προσωπικὴ δουλειά, εἶχεν ἁπλωθῆ φαρδειά, τὰ πρῶτα χρόνια. Τὰ ἐργαστήρια τῶν τεχνιτῶν καὶ τὰ μικρὰ ἐργοστάσια ἀφήκανε τὴ θέση τους σὲ πελώριες φάμπρικες καὶ ἐργοστάσια μὲ μηχανές. Τὰ χτήματα τῶν δεσποτῶν, ποὺ τὰ καλλιεργοῦσαν οἱ χωριάτες μὲ τὰ πρωτόγονα ἐργαλεῖα τους, κάνανε τόπο σὲ μεγάλες καπιταλιστικὲς ἐπιχειρήσεις, ποὺ τὶς διευθύνουνε μὲ βάση τὴν ἀγρονομικὴ ἐπιστήμη, προικισμένες μὲ ἀγροτικὰ μηχανήματα.

Οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ἀπαιτοῦν ἐργάτες ποὺ νἆναι πιὸ μορφωμένοι καὶ πιὸ ἔξυ-

πνοι ἀπὸ τοὺς ἀμόρφωτους κι' ἀποχτηνωμένους δουλοπάροικους, ποὺ νἄναι ἱκανοὶ νὰ καταλάβουνε τὴ μηχανὴ καὶ νὰ μάθουνε νὰ τὴ μεταχειριστοῦνε ἐπιτήδεια. Κι' ἀκόμα, οἱ καπιταλιστὲς προτιμᾶνε νἄχουνε νὰ κάνουν μὲ μεροκαματιάρηδες ἐργάτες, ἀπαλλαγμένους ἀπὸ τὰ ἐμπόδια τῆς δουλείας, ἀρκετὰ μορφωμένους γιὰ νὰ μεταχειρίζουνται τὶς μηχανές μ' ἐπιτηδειότητα.

'Αλλά μὲ τὸ νὰ ἔχει ἀναπτύξει τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις σὲ πελώρια ἔχταση, ὁ καπιταλισμὸς μπλέχτηκε χεροπόδαρα μέσα σὲ ἄλυτες γι' αὐτὸν ἀντιθέσεις. Παράγοντας ὅλο καὶ πιὸ μεγάλες ποσότητες ἐμπορευμάτων καὶ κατεβάζοντας τὶς τιμές τους, ὁ καπιταλισμὸς μεγαλώνει τὸ συναγωνισμό, καταστρέφει τὴ μάζα τῶν μικρῶν καὶ μεσαίων ἰδιοχτητῶν, τοὺς μετατρέπει σὲ προλετάριους καὶ ἐλαττώνει τὴν ἀγοραστικὴ τους δύναμη. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ὅτι ἡ κατανάλωση τῶν φαμπρικαρισμένων ἐμπορευμάτων γίνεται ἀδύνατη. Αὐξάνοντας τὰ ὅρια τῆς παραγωγῆς καὶ μαζεύοντας, μέσα σὲ πελώριες φάμπρικες κ' ἐργοστάσια, ἑκατομμύρια ἐργάτες, ὁ καπιταλισμὸς δίνει στὸ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς ἕνα κοινωνικὸ χαραχτήρα καὶ κλονίζει μ' αὐτὸ τὴν ἴδια του τὴ βάση. Γιατί ὁ κοινωνικὸς χαραχτήρας τοῦ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς ἀπαιτεῖ τὴν κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς. 'Η ἰδιοχτησία ὅμως τῶν μέσων παραγωγῆς παραμένει ἰδιοχτησία ἀτομική, καπιταλιστική, ἀσυμβίβαστη πρὸς τὸν κοινωνικὸ χαραχτήρα τοῦ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς.

Αὐτὲς εἶναι οἱ ἄλυτες ἀντιθέσεις ἀνάμεσα στὸ χαραχτήρα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων

καὶ στὶς σχέσεις παραγωγῆς, ποὺ ἐκδηλώνονται στὶς περιοδικὲς κρίσεις τῆς ὑπερπαραγωγῆς. Οἱ καπιταλίστες, μὴ διαθέτοντας ἀξιόχρεους ἀγοραστές, ἀπ' ἀφορμὴ τὸν καταστρεμὸ τῶν μαζῶν, γιὰ τὸν ὁποῖο οἱ ἴδιοι εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι, εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ καῖνε τὰ τρόφιμα, νὰ καταστρέφουν ὁλότελα ἕτοιμα ἐμπορεύματα, νὰ σταματᾶνε τὴν παραγωγή, νὰ χαλᾶνε τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, κι' αὐτά, ἐνῶ ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ὑποφέρουν ἀπ' τὴν ἀνεργία κι' ἀπ' τὴν πεῖνα, ὄχι γιατὶ λείβονται τὰ ἐμπορεύματα, ἀλλὰ γιατὶ ἔχουνε παράγει πάρα πολλά.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς οἱ καπιταλιστικὲς σχέσεις παραγωγῆς δὲν ἀνταποκρίνονται πιὰ στὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας καὶ φτάσανε σὲ ἄλυτη ἀντίθεση ἀναμεταξύ τους.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ καπιταλισμὸς τοιμάζεται νὰ γεννοβολήσει μιὰν ἐπανάσταση, ποὺ θ' ἀντικαταστήσει τὴν καπιταλιστικὴ αὐτὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ ἰδιοχτησία.

Αὐτὸ σημαίνει πὼς μιὰ ταξικὴ πάλη, ἀπὸ τὶς πιὸ δυνατές, ἀνάμεσα ἐκμεταλλευτὲς καὶ ἐκμεταλλευόμενους, εἶναι τὸ πρωταρχικὸ χαραχτηριστικὸ τοῦ καπιταλιστικοῦ καθεστῶτος.

Κάτω ἀπ' τὸ σοσιαλιστικὸ καθεστώς, πού, μέχρι αὐτὴ τὴ στιγμή, δὲν πραγματοποιήθηκε παρὰ μόνο στὴν Ε.Σ.Σ.Δ., εἶναι ἡ κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῶν σχέσεων παραγωγῆς. Ἐδῶ, δὲν ἔχει πιὰ οὔτε ἐκμεταλλευτές, οὔτε ἐκμεταλλευόμενους. Ἡ κατανομὴ τῶν προϊόντων γίνεται σύμφωνα μὲ τὴ δουλειὰ ποὺ προσφέρει

ὁ καθένας καὶ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχή: «ὅποιος δὲ δουλεύει δὲν τρώει». Οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους μέσα στὸ «προτσὲς» τῆς παραγωγῆς εἶναι σχέσεις ἀδελφικῆς συνεργασίας καὶ σοσιαλιστικῆς ἀλληλοβοήθειας τῶν ἐργαζομένων, ποὺ ἀπαλλαχθήκανε ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση. Οἱ σχέσεις παραγωγῆς εἶναι ὁλότελα σύμφωνες μὲ τὴν κατάσταση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, γιατὶ ὁ κοινωνικὸς χαραχτήρας τοῦ «προτσὲς» παραγωγῆς ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἰδιοχτησία τῶν μέσων παραγωγῆς.

Αὐτὸ εἶν' ἐκεῖνο ποὺ κάνει τὴ σοσιαλιστικὴ παραγωγὴ στὴν Ε.Σ.Σ.Δ. νὰ μὴ γνωρίζει τὶς περιοδικὲς κρίσεις τῆς ὑπερπαραγωγῆς κι' ὅλους τοὺς παραλογισμούς ποὺ συνδέονται μὲ δαῦτες.

Αὐτὸ εἶναι ποὺ κάνει ἐδῶ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις νὰ ἐξελίσσουνται μὲ ρυθμὸ γοργό, γιατὶ οἱ σχέσεις παραγωγῆς, ποὖναι σύμφωνες μ' αὐτές, ἀνοίγουνε τὸ δρόμο στὴν ἐξέλιξη αὐτή.

Τέτοιος εἶναι ὁ πίνακας τῆς ἐξέλιξης τῶν σχέσεων παραγωγῆς ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, μέσα στὸ ξετύλιγα τῆς ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητας.

Τέτοια εἶναι ἡ ἐξάρτηση τῶν σχέσεων παραγωγῆς ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας καί, πρῶτα ἀπ' ὅλα, ἀπ' τὴν ἐξέλιξη τῶν ὀργάνων παραγωγῆς, ἐξάρτηση ποὺ κάνει ὥστε οἱ ἀλλαγὲς καὶ ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων νὰ καταλήγουν, ἀργὰ ἢ γρήγορα, σὲ μιὰν ἀνάλογη ἀλλαγὴ καὶ σὲ μιὰν ἀνάλογη ἐξέλιξη τῶν σχέσεων παραγωγῆς.

Ἡ χρήση καὶ ἡ ἐπινόηση τῶν μέσων ἐργασίας [«μέσα ἐργασίας» ἐννοεῖ ὁ Μάρξ, προπαντός, τὰ ὄργανα παραγωγῆς (σημείωση τῆς Σύνταξης)], παρὰ τὸ ὅτι τὰ βρίσκομε σὲ πρωτόγονη κατάσταση καὶ σὲ ὁρισμένα εἴδη τῶν ζώων, χαραχτηρίζουν ἔξοχα τὴν ἀνθρώπινη ἐργασία. Κι' ὁ Φραγκλῖνος (11) δίνει τὸν ὁρισμὸν αὐτὸ τοῦ ἀνθρώπου : ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶο ποὺ κατασκευάζει ἐργαλεῖα (a toolmaking animal). Τ' ἀπομεινάρια τῶν παλιῶν μέσων ἐργασίας ἔχουνε, γιὰ τὴ μελέτη τῶν οἰκονομικῶν μορφῶν τῶν κοινωνιῶν ποὺ ἐξαφανίστηκαν, τὴν ἴδια σημασία ποὔχει ἡ συναρμολόγηση τῶν ἀπολιθωμένων κοκκάλων γιὰ τὴ γνώση τῆς ὀργάνωσης τῶν φυλῶν ποὺ χαθήκανε. Αὐτὸ ποὺ κάνει νὰ διακρίνεται μιὰ οἰκονομικὴ ἐποχὴ ἀπὸ μιὰν ἄλλην, εἶναι πιότερο ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς, παρὰ τὸ ὅ,τι κατασκευάζεται... Τὰ μέσα ἐργασίας εἶναι τὰ γραδόμετρα τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἐργαζόμενου καὶ οἱ ἐκθέτες τῶν κοινωνικῶν σχέσεων μέσα στὶς ὁποῖες δουλεύει. (K. Marx : le Capital, Livre premier, t. I, p. 195-196, Bureau d' éditions, Paris, 1938.)

Καὶ πιὸ πέρα :

α) Οἱ κοινωνικὲς σχέσεις εἶναι στενὰ συδεμένες μὲ τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις. Ἀποχτῶντας καινούργιες παραγωγικὲς δυνάμεις, οἱ ἄνθρωποι ἀλλάζουνε τὸν τρόπο τῆς παραγωγῆς τους, κι' ἀλλάζοντας τὸν τρόπο παραγωγῆς, τὸν τρόπο ποὺ κερδίζουνε τὸ ψωμί τους, ἀλλάζουν ὅλες τὶς κοινωνικές τους σχέσεις. Ὁ χειροκίνητος μύλος θὰ μᾶς δώσει τὴν κοινωνία μὲ τὸν φεουδάρχη δεσπότη· ὁ ἀτμοκίνητος μύλος, τὴν κοινωνία μὲ τὸν

βιομήχανο καπιταλιστή. (K. Marx : Misère de la philosophie, Réponse à la philosophie de la misère de M. Proudhon, p. 99, Bureau d' éditions, Paris, 1937.)

β) Ὑπάρχει μιὰ ἀδιάκοπη κίνηση ἀνάπτυξης μέσα στὶς παραγωγικὲς δυνάμεις, καταστροφῆς μέσα στὶς κοινωνικὲς σχέσεις, σχηματισμοῦ μέσα στὶς ἰδέες· δὲν ὑπάρχει ἀμετακίνητο, ἄλλο ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση τῆς κίνησης. (K. Marx : Misère de la philosophie, Réponse à la Philosophie de la misère de M. Proudhon, p. 99, Bureau d' éditions, Paris, 1937.)

Στὸν πρόλογο τοῦ Μανιφέστου τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος, ὁ Ἔγκελς δίνει τὸν ἑξῆς ὁρισμὸ τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ :

... Ἡ οἰκονομικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ στρουχτούρα, ποὺ ἀναγκαστικὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς παραγωγῆς, ἀποτελοῦνε, σὲ κάθε ἱστορικὴ ἐποχή, τὴ βάση τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἱστορίας τῆς ἐποχῆς αὐτῆς· ... ἔπειτα (ἀπὸ τὴ διάλυση κ' ὕστερα τῆς πρωτόγονης κοινοχτημοσύνης τῆς γῆς), ὁλόκληρη ἡ ἱστορία ἦταν ἱστορία ταξικῶν ἀγώνων, ἀνάμεσα σ' ἐκμεταλλευόμενες τάξεις καὶ σὲ τάξεις ποὺ τὶς ἐκμεταλλεύονταν, ἀνάμεσα σὲ τάξεις ὑποταγμένες καὶ σὲ τάξεις ποὺ τὶς ἐξουσιάζανε, στὰ διάφορα στάδια τῆς κοινωνικῆς τους ἐξέλιξης· ... αὐτὴ ἡ πάλη ἔφτασε τώρα σ' ἕνα στάδιο, ποὺ ἡ ἐκμεταλλευόμενη τάξη (τὸ προλεταριάτο) δὲν μπορεῖ πιὰ νὰ λευτερωθῆ ἀπὸ τὴν τάξη ποὺ τὴν ἐκμεταλλεύεται καὶ τὴν καταπιέζει (τὴν ἀστικὴ τάξη), χωρὶς ν' ἀπελευθερώσει, μαζί της καὶ γιὰ πάντα, τὴν κοινωνία ὁλόκληρη ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση, ἀπὸ

τὴν καταπίεση κι' ἀπὸ τὴν πάλη τῶν τάξεων... (Préface de Fr. Engels à l'édition allemande (1883) du Manifeste du Parti communiste, p. 6, Bureau d'éditions, Paris, 1938.)

Τρίτη ἰδιότητα τῆς παραγωγῆς: οἱ καινούργιες δυνάμεις παραγωγῆς καὶ οἱ σχέσεις παραγωγῆς ποὺ ἀνταποκρίνονται σ' αὐτὲς δὲν πρωτοεμφανίζονται ἔξω ἀπὸ τὸ παλιὸ καθεστώς, μετὰ τὴν ἐξαφάνισή του. Ἐμφανίζονται μέσα στὸ ἴδιο τὸ παλιὸ καθεστώς. Δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς συνειδητῆς, μιᾶς προμελετημένης ἐνέργειας τῶν ἀνθρώπων. Προβάλλουν αὐθόρμητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ συνείδηση καὶ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων, κι' αὐτὸ γιὰ δυὸ λόγους:

Πρῶτα, γιατὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶναι ἐλεύθεροι νὰ διαλέξουνε τὸν τρόπο παραγωγῆς. Κάθε νέα γενιά, μὲ τὸν ἐρχομό της στὴ ζωή, βρίσκει ἕτοιμες παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ σχέσεις παραγωγῆς, δημιουργημένες ἀπὸ τὴ δουλειὰ τῶν προηγούμενων γενεῶν· καὶ κάθε καινούργια γενιὰ εἶναι ὑποχρεωμένη, στὴν ἀρχή, νὰ δεχτῆ ὅ,τι βρίσκει ἕτοιμο, στὸ πεδίο τῆς παραγωγῆς, καὶ νὰ προσαρμοστῆ, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ παράγει ὑλικὰ ἀγαθά.

Καὶ δεύτερο, γιατὶ τελειοποιῶντας τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο ὄργανο παραγωγῆς, τὸ ἕνα ἢ τὸ ἄλλο στοιχεῖο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουνε συνείδηση τῶν κοινωνικῶν ἀποτελεσμάτων, ὅπου, εἶναι ὑποχρεωμένες νὰ καταλήξουν αὐτὲς οἱ τελειοποιήσεις· δὲν τὸ νιώθουνε καὶ δὲν τὸ σκέφτονται. Δὲν σκέφτονται παρὰ τὰ καθημερινά τους συμφέροντα, δὲν σκέφτονται παρὰ τὸ πῶς νὰ κάνουν τὴ δουλειά τους πιὸ εὔκολη καὶ νὰ πετύχουν

ἄμεσα καὶ χεροπιαστὰ ὠφελήματα.

Ὅταν μερικὰ μέλη τῆς πρωτόγονης κομμούνας, σιγά-σιγὰ καὶ σὰ νὰ προχωρούσανε ψηλαφητά, ἀρχίσανε νὰ περνᾶνε ἀπὸ τὰ πέτρινα ἐργαλεῖα στὰ σιδερένια, εἶναι φανερὸ πὼς ἀγνοούσανε τὰ κοινωνικὰ ἀποτελέσματα, ποὺ θἄφερνεν αὐτὸς ὁ νεωτερισμός. Δὲν τὸ σκέφτονταν, δὲν εἴχανε συνείδηση, δὲν νιώθανε πὼς μὲ τὸ νὰ βάλουνε στὴ διάθεσή τους μετάλλινα ἐργαλεῖα σήμαινε μιὰ ἐπανάσταση στὴν παραγωγή, πού, στὸ τέλος, θὰ κατάληγε στὸ καθεστὼς τῆς σκλαβιᾶς. Αὐτὸ ποὺ θέλαν ἦταν μονάχα νὰ κάνουνε τὴ δουλειά τους πιὸ εὔκολη καὶ νὰ πετύχουν ἕνα ὠφέλημα ἄμεσο καὶ χεροπιαστό· ἡ συνειδητή τους ἐνέργεια περιορίζονταν σ' αὐτὸ τὸ στενὸ πλαίσιο τοῦ προσωπικοῦ κ' ἐφήμερου ὠφελήματος.

Ὅταν κάτω ἀπ' τὸ φεουδαρχικὸ καθεστώς, ἡ καινούργια ἀστικὴ τάξη τῆς Εὐρώπης ἄρχισε νὰ χτίζει, πλάϊ στὰ μικρὰ ἐργαστήρια τῶν βιοτεχνῶν, ἐργοστάσια, σπρώχνοντας πρὸς τὴν πρόοδο τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας, εἶναι φανερὸ πὼς ἀγνοοῦσε τὶς κοινωνικὲς συνέπειες, ποὺ θἄφερνεν αὐτὸς ὁ νεωτερισμός· δὲν τὸ σκέφτονταν· δὲν εἶχε συνείδηση, δὲν τὄνιωθε πώς, αὐτὸς ὁ «μικρὸς» νεωτερισμός, θὰ κατάληγε σὲ μιὰν ἀνασύνταξη τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ποὺ θὰ τέλειωνε μὲ μιὰν ἐπανάσταση καὶ ἐνάντια στὴ βασιλικὴ ἐξουσία, ποὺ ἐχτιμοῦσε τόσο πολὺ τὴν εὔνοιά της, καὶ ἐνάντια στὴν ἀριστοκρατία, ποὺ ἀνάμεσό της, συχνά, ὀνειρεύονταν νὰ μποῦν οἱ καλλίτεροι ἀντιπρόσωποι αὐτῆς τῆς ἀστικῆς τάξης. Αὐτὸ ποὔθελε ἦταν, ἁπλούστατα, νὰ λι-

γοστέψει τὰ ἔξοδα παραγωγῆς τῶν ἐμπορευμάτων, νὰ ρίξει μεγαλείτερη ποσότητα ἐμπορευμάτων στὶς ἀγορὲς τῆς Ἀσίας καὶ στὶς ἀγορὲς τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ μόλις εἶχεν ἀνακαλυφθῆ, καὶ νὰ πραγματοποιήσει μεγαλείτερα κέρδη· ἡ συνειδητή της ἐνέργεια περιορίζονταν μέσα στὸ στενὸ πλαίσιο αὐτῶν τῶν πρακτικῶν καὶ πρόσκαιρων συμφερόντων.

Ὅταν οἱ Ρῶσοι καπιταλιστές, σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς ξένους καπιταλιστές, μὲ δραστηριότητα ἐγκαταστήσανε στὴ Ρωσία τὴ μεγάλη νέα μηχανοκίνητη βιομηχανία, χωρὶς νὰ πειράξουνε τὸν τσαρισμὸ καὶ ρίχνανε τοὺς χωριάτες νομὴ στοὺς γαιοχτήμονες, εἶναι φανερὸ πὼς ἀγνοοῦσαν τὶς κοινωνικὲς συνέπειες, στὶς ὁποῖες θὰ κατάληγεν αὐτὴ ἡ σημαντικὴ ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων· δὲν τὸ σκεφτόνταν. Δὲν εἴχανε συνείδηση, δὲν καταλαβαίνανε πὼς αὐτὴ ἡ σημαντικὴ καὶ γρήγορη πρόοδος, στὸ πεδίο τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας, θὰ κατάληγε σὲ μιὰν ἀνασύνταξη τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων, ποὺ θὰ ἐπέτρεπε στὸ προλεταριάτο νὰ ἑνωθῆ μὲ τὴν ἀγροτιὰ καὶ νὰ κάνει νὰ θριαμβέψει ἡ σοσιαλιστικὴ ἐπανάσταση. Αὐτὸ ποὺ θέλαν ἦταν, μονάχα, ν' αὐξήσουνε, πέρα γιὰ πέρα, τὴ βιομηχανικὴ παραγωγή, νὰ γίνουν κύριοι μιᾶς ἀπέραντης ἀγορᾶς στὸ ἐσωτερικό, νὰ μονοπωλήσουν τὴν παραγωγὴ καὶ νὰ βγάλουν ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία ὅσο τὸ δυνατὸ μεγαλείτερο κέρδος· ἡ συνειδητή τους ἐνέργεια δὲν πήγαινε πέρα ἀπ' τὰ καθημερινά τους συμφέροντα ποὺ ἦταν ὁλότελα πρακτικά.

Ὁ Μάρξ εἶπε σχετικὰ μ' αὐτό:

Στὴν κοινωνικὴ παραγωγὴ τῆς ὕπαρξής τους

[δηλαδή, στὴν παραγωγὴ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων (Σημείωση τῆς Σύνταξης)], οἱ ἄνθρωποι μπαίνουν σὲ σχέσεις καθορισμένες, ἀ ν ε ξ ά ρ τ η τ ε ς (*) ἀπὸ τὴ θέλησή τους· αὐτὲς οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνταποκρίνονται σ' ἕνα ὁρισμένο βαθμὸ ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν τους ὑλικῶν δυνάμεων. (K. Marx : Contribution à la critique de l' économie politique, p. 4-5. Marcel Giard, Paris, 1928.)

Αὐτό, ὡστόσο, δὲ σημαίνει ὅτι ἡ ἀλλαγὴ τῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὶς παλιὲς σχέσεις παραγωγῆς στὶς καινούργιες γίνεται ὁμαλά, χωρὶς συγκρούσεις κι' ἀναταράματα. Κάθε ἄλλο· τὸ πέρασμα αὐτὸ ἐκτελεῖται συχνὰ μὲ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀνατροπὴ τῶν παλιῶν σχέσεων παραγωγῆς καὶ μὲ τὴν ἐγκατάσταση καινούργιων σχέσεων. Ὥσαμε μιὰν ὁρισμένη περίοδο, ἡ ἐξέλιξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ οἱ ἀλλαγὲς στὸ πεδίο τῶν σχέσεων παραγωγῆς γίνονται αὐθόρμητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἀλλὰ δὲ γίνεται ἔτσι παρὰ μόνο ὥσαμε μιὰ ὁρισμένη στιγμή, ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, ποὺ πρόβαλαν κιόλας κ' ἐξελίσσονται, θἄναι ἀρκετὰ ὥριμες. Ὅταν οἱ νέες παραγωγικὲς δυνάμεις ὡριμάσουν, οἱ σχέσεις παραγωγῆς ποὺ ὑπάρχουνε καὶ οἱ κυρίαρχες τάξεις ποὺ τὶς προσωποποιοῦνε, μεταβάλλονται σ' ἕνα «ἀνυπέρβλητο» φράχτη, ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ παραμεριστῇ ἀπ' τὸ δρόμο παρὰ μὲ τὴ δράση τὴ συνειδητὴ τῶν νέων κοινωνικῶν τάξεων, μὲ τὴ

(*) Ὑπογραμμίζεται ἀπὸ τὴ Σύνταξη.

βίαιη ἐνέργεια αὐτῶν τῶν τάξεων, μὲ τὴν ἐπανάσταση. Τότε εἶναι ποὺ ἐμφανίζεται, μ' ἀτράνταχτο τρόπο, ὁ ἀπέραντος ρόλος τῶν καινούργιων κοινωνικῶν ἰδεῶν, τῶν νέων πολιτικῶν θεσμῶν, τῆς νέας πολιτικῆς ἐξουσίας, ποὺ καλοῦνται νά καταργήσουνε, μὲ τὴ δύναμη, τὶς παλιὲς σχέσεις παραγωγῆς. Ἡ σύγκρουση ἀνάμεσα στὶς νέες παραγωγικὲς δυνάμεις καὶ στὶς παλιὲς σχέσεις παραγωγῆς, οἱ καινούργιες οἰκονομικές ἀνάγκες τῆς κοινωνίας γεννοῦν καινούργιες κοινωνικὲς ἰδέες· αὐτὲς οἱ καινούργιες ἰδέες ὀργανώνουν καὶ κινητοποιοῦν τὶς μάζες, οἱ μάζες ἑνώνονται σ' ἕνα νέο πολιτικὸ στρατό, δημιουργοῦν μιὰ καινούργια ἐπαναστατικὴ ἐξουσία καὶ τὴ χρησιμοποιοῦνε γιὰ νὰ καταργήσουνε μὲ τὴ βία τὴν παλιὰ τάξη πραγμάτων, στὸ πεδίο τῶν σχέσεων παραγωγῆς, γιὰ νὰ ἐγκαταστήσουν ἕνα νέο καθεστώς. Τὸ αὐθόρμητο «προτσὲς» τῆς ἐξέλιξης ἀφίνει τὴ θέση στὴ συνειδητὴ δράση τῶν ἀνθρώπων· ἡ εἰρηνικὴ ἀνάπτυξη, σὲ μιὰ βίαιη ἀνατροπή· ἡ ἐξέλιξη, στὴν ἐπανάσταση.

Τὸ προλεταριάτο, λέει ὁ Μάρξ, στὴν πάλη του ἐνάντια στὴν ἀστικὴ τάξη, συγκροτεῖται ἀναγκαστικὰ σὲ τάξη... ὑψώνεται μὲ μιὰν ἐπανάσταση σὲ ἄρχουσα τάξη καί, σὰν ἄρχουσα τάξη, ἀφανίζει βίαια τὸ παλιὸ καθεστὼς παραγωγῆς. (K. Marx et Fr. Engels : Manifeste du Parti Communiste, p. 31, Bureau d'éditions, Paris, 1938.)

Κι' ἀλλοῦ :

α) Τὸ προλεταριάτο θὰ χρησιμοποιήσει τὴν πολιτική ὑπεροχή του γιὰ ν' ἀποσπάει σιγὰ - σιγά, ὅλο τὸ κεφάλαιο ἀπ' τὴ μπουρζουαζία, γιὰ νὰ

συγκεντρώσει ὅλα τὰ ὄργανα παραγωγῆς στὰ χέρια τοῦ κράτους, δηλαδὴ τοῦ προλεταριάτου ὀργανωμένου σὲ ἄρχουσα τάξη, καὶ γιά ν' αὐξήσει, ὅσο τὸ δυνατὸ πιὸ γρήγορα, τὴν ποσότητα τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων. (K. Marx et Fr. Engels: Manifeste du Parti Communiste, p. 30, Bureau d'éditions, Paris, 1938.)

β) Ἡ δύναμη εἶναι ἡ μαμμὴ κάθε παλιᾶς κοινωνίας ποὺ ἐργάζεται. (Marx: le Capital, Livre premier, t. III, p. 213, Bureau d'éditions, Paris, 1939.)

Στὸν ἱστορικὸ πρόλογο τοῦ περίφημου ἔργου του Συμβολὴ στὴν κριτικὴ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας (1859), ὁ Μάρξ δίνει ἕνα μεγαλοφυὴ ὁρισμὸ τῆς ἴδιας τῆς οὐσίας τοῦ ἱστορικοῦ ματεριαλισμοῦ:

Στὴν κοινωνικὴ παραγωγὴ τῆς ὕπαρξής τους οἱ ἄνθρωποι μπαίνουν σὲ σχέσεις καθορισμένες, ἀναγκαῖες, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὴ θέλησή τους· αὐτὲς οἱ σχέσεις παραγωγῆς ἀνταποκρίνονται σ' ἕνα ὁρισμένο βαθμὸ ἐξέλιξης τῶν ὑλικῶν παραγωγικῶν δυνάμεών τους. Τὸ σύνολο αὐτῶν τῶν σχέσεων παραγωγῆς ἀποτελεῖ τὴν οἰκονομικὴ στρουχτούρα τῆς κοινωνίας, τὴν πραγματικὴ βάση, ποὺ πάνω της ὑψώνεται ἕνα ἐποικοδόμημα (superstructura) νομικὸ καὶ πολιτικὸ καὶ στὸ ὁποῖο ἀνταποκρίνονται καθορισμένες μορφὲς κοινωνικῆς συνείδησης. Ὁ τρόπος παραγωγῆς τῆς ὑλικῆς ζωῆς προσδιορίζει τὸ «προτσὲς» τῆς ζωῆς τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς, γενικά. Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τῶν ἀνθρώπων ποὺ καθορίζει τὴν ὑπόστασή τους· ἀλλὰ τὸ ἀντίθετο, ἡ κοινωνική τους ὑπόσταση [12] εἶναι ποὺ καθορίζει τὴ συνείδησή τους. Σ' ἕνα ὁρισμένο βαθμὸ τῆς

ἀνάπτυξής τους, οἱ ὑλικὲς παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας μπαίνουν σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς ὑπάρχουσες σχέσεις παραγωγῆς, ἤ, αὐτὸ ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἡ νομικὴ ἔκφραση, μὲ τὶς σχέσεις ἰδιοχτησίας, ποὺ μέσα τους εἴχανε ὡριμάσει ὥς τὰ τότε. Ἀπὸ μορφὲς ἐξέλιξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ποὺ ἤτανε, αὐτὲς οἱ σχέσεις γίνονται πεδίκλα γιὰ τὶς δυνάμεις αὐτές. Τότε, ἀρχίζει μιὰ ἐποχὴ κοινωνικῶν ἐπαναστάσεων. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς οἰκονομικῆς βάσης ἀνατρέπει, ἄλλοτε ἀργὰ κι' ἄλλοτε γρήγορα, ὁλόκληρο τὸ φοβερὸ ἐποικοδόμημα. Ὅταν μελετάει κανεὶς αὐτὲς τὶς ἀνατροπές, πρέπει νὰ κάνει πάντοτε διάκριση ἀνάμεσα στὴν ὑλικὴ ἀνατροπὴ—ποὺ διαπιστώνεται μὲ μιὰ ἀκρίβεια,ποὺ εἶναι γνώρισμα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν—τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς παραγωγῆς, καὶ στὶς μορφὲς τὶς νομικές, τὶς πολιτικές, τὶς θρησκευτικές, τὶς καλλιτεχνικὲς ἢ τὶς φιλοσοφικές, μὲ δυὸ λόγια,στὶς ἰδεολογικὲς μορφές, ποὺ μέσα τους οἱ ἄνθρωποι νιώθουνε αὐτὴ τὴ διαφορὰ καὶ τὴν πολεμᾶνε. Ὅπως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ κρίνει ἕνα ἄτομο μὲ τὴν ἰδέα ποὔχει τὸ ἄτομα αὐτὸ γιὰ τὸν ἑαυτό του, τὸ ἴδιο δὲν μπορεῖ νὰ κρίνει κανεὶς μιὰ παρόμοια ἐποχὴ ἀνατροπῶν σύμφωνα μὲ τὴ συνείδησή του· ἀλλά, πρέπει νὰ ἑρμηνέψει αὐτὴ τὴ συνείδηση μὲ τὶς ἀντιθέσεις τῆς ὑλικῆς ζωῆς, μὲ τὴ διαφορὰ ποὺ φέρνει ἀντιμέτωπες τὶς παραγωγικὲς δυνάμεις τῆς κοινωνίας καὶ τὶς σχέσεις παραγωγῆς. Ἕνας κοινωνικὸς σχηματισμὸς δὲν πεθαίνει ποτὲ πρὶν ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ παραγωγικὲς δυνάμεις, στίς ὁποῖες μπορεῖ νὰ δώσει ἔδαφος· καινούργιες σχέσεις παραγωγῆς, ἀνώτερες ἀπ' τὶς παλιές, δὲν ἐμφανίζονται ποτὲ πρὶν ἀπὸ τὸ ὡρίμασμα,μέσα στὴν

παλιά κοινωνία, τῶν ὑλικῶν τους συνθηκῶν ὑπαρξης. Γι' αὐτό, ἡ ἀνθρωπότητα δὲν βάζει ποτὲ μπροστά της παρὰ τὰ προβλήματα ποὺ μπορεῖ νὰ λύσει· γιατί, ἐξετάζοντας καλύτερα τὰ πράματα, εἶναι πάντοτε βέβαιο πὼς τὸ ἴδιο τὸ πρόβλημα δὲν προβάλλει, παρὰ μόνο ὅταν οἱ ὑλικὲς συνθῆκες τῆς λύσης του ὑπάρχουνε κιόλας, ἤ, τουλάχιστο, βρίσκονται σὲ διαμόρφωση. (K. Marx: Contribution à la critique de l'économie politique, p. 4—7. Marcel Giard, Paris, 1928. Traduction revue et corrigée.)

Νά, λοιπόν, τί διδάσκει ὁ μαρξιστικὸς ματεριαλισμὸς ἐφαρμοσμένος στὴν κοινωνικὴ ζωή, στὴν ἱστορία τῆς κοινωνίας.

Αὐτὰ εἶναι τὰ θεμελιώδη χαραχτηριστικὰ τοῦ διαλεχτικοῦ καὶ τοῦ ἱστορικοῦ ματεριαλισμοῦ.

Βλέπουμε ἀπ' αὐτὰ ὅλα ποιὸν θεωρητικὸ θησαυρὸ διαφύλαξε ὁ Λένιν γιὰ τὸ Κόμμα, ἐνάντια στὰ χτυπήματα τῶν ρεβιζιονιστῶν καὶ τῶν ἐκφυλισμένων στοιχείων καὶ ποιὰ σημασία εἶχεν ἡ ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Λένιν, Ματεριαλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμός, γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ Κόμματός μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σημ. 1 (σελ. 12)—Λυδία λίθος: ἡ πέτρα πάνω στὴν ὁποία οἱ χρυσοχοὶ βάζουνε τὸ χρυσάφι γιὰ νὰ καθορίσουνε τὴν καθαρότητά του. Γιὰ νὰ δοῦνε, δηλαδή, πόσων καρατιῶν εἶναι. Λυδία λέγεται γιατὶ τὴ χρησιμοποιούσανε στὴν ἀρχαία Λυδία, ἀκριβῶς ὅπως καὶ σήμερα.

Σημ. 2 (σελ. 14)—Δεσμικὰ σημεῖα καὶ δεσμικὴ γραμμὴ (σελ. 15): ὅρος τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς ἀστρονομίας. Βγαίνει ἀπὸ τὸ δεσμός, ποὺ σημαίνει κόμπος, ὅπως καὶ στὰ γαλλικά: nodal (δεσμικὸς) ἀπὸ τὸ noeud (δεσμός, κόμπος). Ἔχει σχέση (στὴ φυσικὴ) μὲ αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομε δεσμοὺς μιᾶς παλλόμενης ἐπιφάνειας. Ὅταν, π.χ. σὲ μιὰ τεντωμένη μεμβράνη ἁπλώσουμε ἄμμο καὶ χτυπήσουμε λαφριὰ τὴ μεμβράνη θὰ δοῦμε πῶς σχηματίζονται κάτι κυματιστὲς γραμμές, πρὸς τὶς ἄκριες, ποὺ λέγονται δεσμικές.

Σημ. 3 (σελ. 19)—Ποπουλιστές: Ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη populus, ποὺ σημαίνει λαός. Οἱ ποπουλιστὲς δὲν πίστευαν στὴν ἐπαναστατικότητα τοῦ προλεταριάτου. Ἀπευθύνονταν στὸ «λαό», κ' ἐπειδὴ ἡ ἀγροτικὴ τάξη ἦταν ἡ πλειονότητα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ἀπευθύνονταν μόνο σ' αὐτή. Μὲ τὴ θεωρία τους τῶν «ἡρώων», ποὺ δροῦν καὶ τοῦ «ὄχλου», ποὺ παθητικὰ περιμένει τὰ κατορθώματα τῶν «ἡρώων», οἱ ποπουλιστὲς καταλήγανε στὴν ἀτομικὴ τρομοκρατία. Ἡ μυστικὴ ἑταιρία τους «Ναρόντνα-

για Βόλια» (Λαϊκή Θέληση) οργάνωσε τὴ δολοφονία τοῦ τσάρου Ἀλέξαντρου τοῦ Β' (1881). Οἱ ποπουλιστὲς ἀναφέρανε πάντοτε περιφρονητικὰ τὸ λαό, τὴν κοινωνικὴ τάξη, τὴ μάζα καὶ τὸν «ὄχλο». Γι' αὐτούς, ὅλ' αὐτὰ ἀκολουθούσανε τυφλὰ τοὺς ἥρωες. Παρὰ τὸ ὅτι ἡ μυστική τους ὀργάνωση σμπαραλιάστηκεν ἀπὸ τὴν τσαρικὴ κυβέρνηση, ἡ θεωρία τους ἐπηρέαζε, γιὰ πολὺ καιρό, τοὺς Ρώσους διανοούμενους ποὺ εἶχαν ἐπαναστατικὴ νοοτροπία. Οἱ ποπουλιστὲς στάθηκαν οἱ πρῶτοι ἐχθροὶ τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Ρωσία.

Σημ. 4 (σελ. 20)—Ματεριαλισμὸς - ματεριαλιστὴς (ὑλιστής), ἰδεαλισμὸς - ἰδεαλιστής: Μὲ τοὺς φιλοσοφικοὺς αὐτοὺς ὅρους, ὅπως καὶ στὴ γαλλικὴ καὶ σὲ ἄλλες γλῶσσες, ταχτικὰ γίνεται μιὰ σκόπιμη σύγχυση ἀνάμεσα στὴ φιλοσοφική τους ἔννοια καὶ στὴν τρεχούμενη· ἰδιαίτερα, μάλιστα, στὶς ἀντιδραστικὲς ἐφημερίδες. Κ' ἔτσι, παρουσιάζονται οἱ ματεριαλιστὲς σὰν ἄνθρωποι τῆς ὕλης, τοῦ παρᾶ, τῶν ἐρωτικῶν ὀργίων κ.τ.ρ., κ' οἱ ἰδεαλιστὲς σὰν ἄνθρωποι τῶν ἰδανικῶν, ἰδεολόγοι, ποὺ χωρὶς συμφέρο ἀγωνίζονται καὶ θυσιάζονται. Τὸ ἂν εἶναι ἢ δὲν εἶναι οἱ ματεριαλιστὲς ἰδεολόγοι ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς τὸ ξέρει καλά, ἀφοῦ χρεωκόπησε πιὰ τὸ ὁπλοστάσιο τῶν συκοφαντιῶν. Τὸ «ἰδεολόγος» δὲν θὰ πεῖ «ἰδεαλιστής».

Σημ. 5 (σελ. 25)—Ἐμμανουὴλ Κάντ: Γερμανὸς φιλόσοφος. Ἔζησεν ἀπὸ τὸ 1724 ἕως τὸ 1804. Ἱδρυτὴς τῆς Κριτικῆς Φιλοσοφίας. Μεγάλη ἦταν ἡ ἐπίδρασή του πάνω στοὺς κατοπινοὺς φιλόσοφους, στοὺς καντιανούς, ὅπως τοὺς ὀνόμασαν, καὶ στοὺς νεοκαντιανούς.

Σημ. 6 (σελ. 26)—Πρόκειται γιὰ τὸν πλανήτη Ποσειδώνα. Ἡ ἀνακάλυψή του δικαίωσε ἀπόλυτα τὸ σύστημα τοῦ Νικολάου Κόπερνικ (1473—1543)

καὶ τὸν ἐπέβαλε ἱδρυτὴ τῆς νεώτερης ἀστρονομίας. Ὁ Οὐρβανὸς Ἰωάννης Ἰωσὴφ Λεβερριέ, ὁ Γάλλος ἀστρονόμος ποὺ ἀνακάλυψε μαθηματικὰ τὸν πλανήτη Ποσειδώνα ἔζησεν ἀπὸ τὸ 1811 ὡς τὸ 1877. Ὁ Γερμανὸς ἀστρονόμος Ἰωάννης Γοδοφρεῖδος Γκάλλε, ποὺ σύμφωνα μὲ τοὺς μαθηματικοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Λεβερριὲ ἀνακάλυψε πραγματικὰ τὸν πλανήτη αὐτόν, ἔζησεν ἀπὸ τὸ 1812 ὡς τὸ 1910.

Σημ. 7 (σελ. 26)—Φιντεϊσμός: ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξη fides, ποὺ σημαίνει πίστη. Φιντεϊσμὸς εἶναι ἡ θεωρία καὶ φιντεϊστὲς οἱ ὀπαδοὶ τῆς θεωρίας αὐτῆς. Οἱ φιντεϊστὲς προτιμᾶνε τὴν πίστη ἀπὸ τὶς ἐπιστῆμες.

Σημ. 8 (σελ. 26)—Ἐρνέστος Μὰχ (1836—1916): Αὐστριακὸς φιλόσοφος καὶ φυσικός. Μὲ τὸν Ρ. Ἀβενάριο (1843—1896) ἦταν οἱ ἱδρυτὲς τοῦ Ἐμπειριοκριτικισμοῦ ἢ Ἐμπειρικῆς Κρισιαρχίας.

Σημ. 9 (σελ. 34)—Οἱ «οἰκονομιστὲς» ὑποστηρίζανε πὼς οἱ ἐργάτες ἔπρεπε ν' ἀγωνιστοῦνε μόνο γιὰ οἰκονομικὲς διεκδικήσεις, ἐναντίον τῶν ἐργοδοτῶν. Ἡ πολιτικὴ πάλη θἄπρεπε—κατὰ τὴ γνώμη τους—νἆναι ἔργο τῶν φιλελεύθερων ἀστῶν, μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐργατῶν. Δὲν θέλανε νὰ ἱδρυθῆ προλεταριακὸ πολιτικὸ κόμμα. Εἶχαν τὶς ἴδιες ἀρχές, δηλαδή, μὲ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ μαρξισμοῦ, ποὺ βρίσκονταν μέσα στὰ σοσιαλδημοκρατικὰ κόμματα τῆς Εὐρώπης, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μπερνστάϊν. Ὁ Λένιν θεωροῦσε τὶς θέσεις αὐτὲς τῶν οἰκονομιστῶν σὰν ἀπάρνηση τοῦ μαρξισμοῦ. Χτυπῶντας τοὺς οἰκονομιστές, ὁ Λένιν χτυποῦσε ταυτόχρονα καὶ τὸ διεθνῆ ὀπορτουνισμό.

Σημ. 10 (σελ. 46)—Τὸ ἄροτρο τοῦ καιροῦ ἐκείνου δὲν σέρνονταν ἀπὸ ζῶο. Σπρώχνονταν ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ γεωργό.

Σημ. 11 (σελ. 55)—Βενιαμὶν Φραγκλῖνος: Ἀμερικανὸς φυσικός, πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης (1706—1790). Ὅταν οἱ Ἀμερικανοὶ ξεσηκώθηκαν ἐνάντια στὴν Ἀγγλία (1775—1783), ζητῶντας τὴν ἀνεξαρτησία τους, ὁ Φραγκλῖνος—τότε, ἑβδομῆντα περίπου χρόνων—στάλθηκε γιὰ νὰ ζητήσει βοήθεια ἀπὸ τὴ Γαλλία. Ἡ Γαλλία ὑπόγραψε συνθήκη συμμαχίας, κ' ἔστειλεν ὅπλα, πολεμοφόδια, πλοῖα καὶ χρήματα στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες. Ὁ Φραγκλῖνος ὑπῆρξεν ὁ ἱδρυτὴς καὶ ὁ πρῶτος πρόεδρος τῆς Φιλοσοφικῆς Ἑταιρίας τῆς Φιλαδέλφειας.

Σημ. 11 (σελ. 62)—Ἡ λέξη «ὑπόσταση» θὰ μποροῦσε ν' ἀποδοθῆ καὶ μὲ τὴ λέξη «ὕπαρξη», ὅπως μεταφράστηκε κιόλας. Ὡστόσο, θαρρῶ πὼς ἡ πρώτη στέκεται πιότερο.